

ALMANYA'YA GİDEN İLK TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN TÜRK BASININDAKİ İZDÜŞÜMÜ“SİRKECİ GARI'NDAN MÜNCHEN HAUPTBAHNHOF'A”*

Mehmet Gökhan Genel**

ÖZET

Euro Türklerin Almanya serüveni, 31 Ekim 1961’de Türkiye ile Federal Almanya arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde hayata geçmiştir. Yarım asrı geçen bu zaman diliminde gurbette beşinci kuşak nesil oluşmaya başlamıştır. 1961’de Sirkeci’den München Hauptbahnhof’a kalkan ilk trenler beraberinde umudu, bilinmeyen, sılayı ve hasreti de beraberinde taşımıştır. İlk etapta geri dönüş amaçlı yani misafir işçi “Gastarbeiter” olarak düşünülen bu maceralı gidişler, sonraki zamanlarda şartların değişmesine paralel olarak yerini kalıcılığa bırakmıştır. Almanya’nın 2011 istatistik verilerine göre bugün itibarıyla Almanya’da yaklaşık 2.7 Milyon Türk yaşamaktadır. Son yıllarda Alman ekonomisine bağlı olarak Türkiye’ye dönüşler olsa da, Almanya’da yaşayan azınlıklar arasında Türkler ilk sırada yer almaktadır. Türkler bu yarım asırlık zaman diliminde çeşitli zorluklarla karşılaşmış olsa da sanattan, spora, ekonomiden siyasete kadar hemen her alanda varlıklarını hissettirerek Almanya’da var olma mücadelesine girişmişlerdir. Bu makalenin amacı 1961 yılında başlayan ilk Türk iş göçünün medyadaki izdüşümünü anlamaya yöneliktir. Makalede göçün o dönemlerdeki Türk basınında hangi perspektifte ele alındığı, Türk medyası açısından bu “umuda yolculuğun” hangi yönlerinin öne çıktığı, hangi konuların daha çok işlendiği vb. konular irdelenecektir. Çalışma, 1960-1963 yılları kapsamında Akşam, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmaya yönelik bilgiler Türkiye’de yapılacak olan gazete arşivi taraması yöntemi ile gerçekleştirilecektir. Çalışma fotoğraflarla desteklenerek içeriğin daha da anlamlı olmasına katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Almanya’daki Türkler, Almanya’ya ilk Türk işçi göçü, , Türk basını, göç, Euro Türkler, Türklerin Almanya’ya entegrasyonu, Almanya ikinci vatan

THE PROJECTION OF THE FIRST TURKISH LABOUR MIGRATION TO GERMANY ON TURKISH MEDIA “FROM SIRKECI TERMINAL TO MÜNCHEN HAUPTBAHNHOF”

ABSTRACT

The Germany Adventure of Euro Turks became reality with an agreement signed between Turkey and Federal Republic of Germany on 31st October 1961. More than half a century in this period, the fifth generation began to occur in abroad. In 1961, The first trains departing from Sirkeci to München Hauptbahnhof

*Bu makale, 14-17 Kasım 2013 tarihleri arasında Uşak Üniversitesi ile Würzburg Maximillians (Almanya) Üniversitesi işbirliği ile Almanya’da düzenlenen Uluslararası Tarih Yönlere 2. Türk-Alman Sempozyumu’nda Sunulan bildirinin aktüel halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi

carried hope, mystery, home sickness and yearning with them. The first temporary departures of the people who intended to return to the homeland, called a guest worker "Gastarbeiter" turned into permanent ones in parallel with the condition revolved. According to the statical data of Germany in 2011, about 2.7 million Turks live in Germany as of today. In spite of the recent returns to Turkey depending on the economy of Germany, Turkish people still take place on the top among the minorities living in Germany. Although they face various challenges in this half a century time period, the Turks made their presence felt in every field from art to sports and economics to politics and struggled to survive in Germany. The aim of this article is to understand the projection of the first Turkish labour migration on the Turkish media. The subjects like in which perspective the migration was taken into consideration by the Turkish media at that time, which aspects of "journey to hope" were became prominent by them, which subject were emphasized more, whether they raised awareness of this subject, are examined in this article. The study is limited to the newspapers such as Akşam, Cumhuriyet and Milliyet including the years between 1960-1963. The data for this study is obtained with the scanning method of newspaper archive that will be carried out in Turkey. This study which is supported with photographs will contribute more meaningful content.

Keywords: The Turks in Germany, the first Turkish labour migration to Germany, Turkish media, migration, Euro Turks, the integration of Turks to Germany, Germany the second home land, absence from home.

GİRİŞ

*"Gurbet çalışmak demektir dedi, hem de gece-gündüz
Çok çalıştı, çok kazandı; Az harcadı, çok biriktirdi
Hele bir dönelim memlekete; O zaman görsünler
beni, dedi Yıllar hep böyle geçti; Az yedi, çok
biriktirdi..."*

*Geçenlerde bir kapalı kutu içinde memleketine
götürdüler onu Herkes gördü de vah etti; Yazık, o
göremedi"*

A.Erol Göksu

Anadolu insanının muhayyilesinde "gurbet" veya "göç" kavramı; ekmek, sıla, özlem, sevda, sabır, korku, umut, gelecek vb. paradoksal çağrışımlarla harmanlanmıştır. Hiç şüphesiz ki Türklerin tarihinde "göç" olgusu eskilerden beri önemli bir yere sahiptir. İlk çağlardan itibaren başlayan bu süreç günümüze kadar devam etmiştir. Türklerin hayatında göç, Orta Asya'dan Akdeniz'e oradan da Avrupa'ya (Yalçın 2004: 104) sürekli bir yer değiştirme şeklinde cereyan etmiştir. Şen 'in (2007: 11) tespitlerine göre Çin ve Hindistan'dan sonra Türkiye, yirminci yüzyılda üçüncü büyük göç veren ülke konumunda olmuştur. Buradan da anlaşılabileceği gibi "yeni yurt edinme" şeklinde tarif edebileceğimiz "göç" unsuru, eskilerden günümüze değin Türklerin ayrılmaz bir parçası ola gelmiştir.

Son yüzyılda yaşanan en kapsamlı Türk göçü, 1960'lı yıllardan başlayıp 2000'li yıllara kadar süren ve halen de kısmen devam eden Avrupa'ya olan yolculuktur. Bu son göç, diğer göçlerle bir yönüyle aynılık, diğer yönüyle de farklılık arz etmektedir. Diğer göçlerle benzer olan yanı; ekonomik tabanlı oluşudur. İnsanlar daha iyi bir hayat sürebilmek ve kimseye muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde durabilmek için o günün şartlarında "Avrupa ülkelerinin sunduğu iş, sosyal olanaklar ve görece yüksek gelir gibi "çekici" faktörler" (Canatan 1990: 13-14) nedeniyle bir bakıma göçe mahkûm olmuşlardır. Farklılık arz eden yanı ise, devlet veya herhangi bir erk tarafından kitlesel olarak göçe zorlanmamaları; bilakis insanların kendi hür iradeleriyle göç etmeleridir. Türklerin 1960'lı yıllarda peyder pey başlayan bu Avrupa macerası onlar için çok çelişik duyguları barındırmaktaydı. Bu yolculuk bir yönüyle sinelerde vatandan, eşten, dosttan, sevgiliden ayrılışın derin hüznünü barındırırken, diğer yönüyle de umuda yolculuğun, bir şeyleri başarabilecek olmanın heyecan ve coşkusunu da içermekteydi. İşte bu karmaşık duygularla "gurbetçiler", 1961 yılından itibaren kimilerine göre "kara tren" kimilerine göre "Almanya Ekspresi" ve kimilerine göre de "İstanbul Ekspresi" diye adlandırılan trenlerle Sirkeci garından yaklaşık 3 gün sürecek olan Almanya yolculuklarına başlamış oluyorlardı (Resim: 1). Ortalama her Türkün havsalasında "Sirkeci garı" ve "München Hauptbahnhof"'un simgesel bir yönü ve hatırası vardır; zira hemen herkesin Avrupa'ya giden bir tanıdığı muhakkak olmuştur. Sirkeci garı bu yönüyle gidenlerin ve uğurlayanların nezdinde hüznün, sevdaların, acıların, umudun, geleceğin, bilinmezliğin harmanlandığı bir mekân olmuştur. Türk şairi İbrahim Sadri, bu vedayı dizelerinde hüznü bir şekilde dile getirmektedir:

- *"Sirkeçiden tren gider, varım yoğum törem gider ,*
- *Ona giden verem gider, evim barkım viran gider,*
- *Gurbet elde bir başıma, varım yoğum alır gider"*

Kendisi de uzun süre Almanya'da yaşamış olan yazar Dilek Zaptçioğlu'nun dediği gibi (2005: 4) Sirkeci garından Almanya'ya doğru yol alan gurbetçilerin, "Bir anda her şeyin, yemeklerin, kokuların, konuşulan dilin, hava koşullarının, dini inançların ve insanların düşünce biçiminin farklı olduğu yabancı bir ülkeye" merhaba demenin çok da kolay olmadığı aşikârdır. Almanya'ya ilk gidenler başta München, Berlin, Hamburg ve Frankfurt garlarında, Alman halkı ve yetkililerce sıcakkanlı ve coşkulu bir şekilde karşılanmıştı. Fakat bu iyimser hava uzun soluklu olmayacak, zamanla şartların değişmesiyle birlikte Türklere "hadi artık evinize dönme vakti geldi" denilerek bir bakıma onlara kapının yolu gösterilecektir. Aşağıdaki fotoğrafta yıllar sürecek olan göçün ilk dönemlerinde Almanya'ya giden gurbetçilerin arkasından el sallayan yakınları yer almaktadır.

Fotoğraf -1. Sirkeci garından Almanya'ya hareket eden tren ve onları uğurlayan yakınları. (Kaynak: Akşam Gazetesi, 4 Kasım 1963)

Türk rock müziğinin önemli isimlerinden ve siyasi sebeplerden ötürü Almanya'da uzun yıllar yaşamış olan Cem Karaca, Türklere karşı değişen Alman bakış açısını protest tarzda şu şekilde ifade etmiştir:

"Davulla zurnayla yola çıkmış

Bandoyla karşılanmıştık

İş gücümüzü sattığımız

Ter olup çarklara aktığımız

Servete servet kattığımız

Gurbet el şimdi bize dön geri diyor"

Halk arasında bir "replik" halini alan " Türkiye'de Almanca, Almanya'da yabancı"(Şahin 2007: 245) klişesine muhatap olan Türkler, "Hem Alman, hem Türk toplumları için bunca şey yapmış olmalarına karşın, yaşamları boyunca seilmeyen bir azınlık olarak kaldılar. Birincisine 'ekonomik mucize'yi gerçekleştirmesi için yardımcı oldular... Diğerine ise, milyarlarla ifade edilecek paralar havale edilerek toplumsal dengenin korunması için destek verdiler" (Richter ve Yağlı 2005: 19). Hayallerini, umutlarını, sevdalarını, geleceklerini Sirkeci garından kalkan vagonlara yükleyen Türk işçisinin ilk etapta tek bir

amacı vardır; kısa zamanda yeterince para kazanıp ülkeye dönebilmek. Kazanılacak para ile sılada bıraktıkları yakınlarına “bir göz ev”, belki bir araba ve de geri kalan hayatlarını idame ettirecek kadar da para biriktirmektir. Yoksulluğun yaban ellere sürüklediği bu “modern göçebeler” için ‘evdeki hesap çarşıya uymayacak’ ve kısa amaçlı gelişleri, uzun soluklu bir kalıcılığa dönüşerek Almanya’yı ikinci bir vatan olarak benimsemelerine vesile olacaktır. Alman, gastarbeiter, ausländer, gurbetçi, migranten, Euro Türkler, Einwanderer gibi kavramlarla anılan Almanya’daki Türk işçileri bugün 3 milyona yaklaşan dinamik nüfusuyla en büyük azınlık konumunda ve deyim yerindeyse “AB içinde küçük bir Türkiye” (Şen ve ark. 1999: 113) prototipinde hayatîyetlerini devam ettirmektedirler.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Göç (Migration) Kavramı

Bütün canlıları içinde barındıran komplike bir kavram olan göçü, bireylerin ya da toplumsal kümelerin yerleşmek üzere bir yerden başka bir yere gitmeleri olarak tanımlamak mümkündür (Ozankaya 1984: 56). Diğer yandan göç, canlıların büyük bir çoğunluğu için hayatlarını idame ettirebilmelerinin asgari koşulu olan bir yer değiştirme eylemidir. Fakat bizim burada ele alacağımız konu “insan göçü” olacaktır. Abadan-Unat’ın (2006) ifadesi ile söyleyecek olursak, göç olgusu neredeyse insanlık tarihi kadar eski ve onunla paralellik taşımaktadır. Göçün öznesi insan olduğuna göre, ilk insanlardan itibaren göçün başladığı söylenebilir. Göç denilince akla genellikle insanların bir yerden başka bir yere coğrafi anlamda yer değiştirmesi gelir (Yalçın 2004). Bir başka ifade ile göç, bir yerleşim biriminden, gruptan ya da belli bir siyasal sınırı olan toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen, sürekli, birey veya kitle hareketi (Demir ve Acar 2002: 175) olarak tanımlanabilir. Göçle ilgili literatürde çok geniş bir kavramsallaştırmanın ve kuramların mevcut olduğu muhakkaktır, fakat konumuzun sınırlılığı nedeniyle bu alana girmemeyi uygun gördük. Yine de genel hatlarıyla değerlendirecek olursak, göçün klasik tanımlama ile “iç göç” ve “dış göç” şeklinde coğrafi anlamda kategorize edildiğini görmekteyiz. Fertlerin veya kümelerin mevcut siyasal sınırlar dâhilindeki fiziksel anlamdaki yer değiştirmesine “iç göç”, ulus aşırı veya başka bir siyasal/coğrafi sınıra yönelen göçlere ise “dış göç” denilmektedir. Uluslararası göç veya dış göç, dünyanın dört bir yanında siyaseti ve toplumları şekillendiren uluslar arası bir devrimin parçasıdır. Göç, pek çok ülke için emek göçü, mülteci ya da kalıcı yerleşimci gibi bir tip olmayıp, aynı anda bunların bütündür (Castels 2011: 17). Göçün çeşitlerine bakıldığında ise dört çeşit göçten söz etmek mümkündür. Yalçın (2004: 14-17), Petersen’den nakille göç çeşitlerini özetle şu şekilde sıralamaktadır: 1- İlkel göç (daha çok doğal afetler nedeniyle olan göçlerdir), 2- Zorlama ile yapılan göçler (sosyal olguların zorlamasıyla oluşan göçlerdir), 3- Serbest göçler (inisiyatifin göç

edenlerde olduğu bir göç şekli), 4- Kitlesele göçler (serbest göçlerin tetikleyici unsuru olarak, kitlelerin de göç etmeleridir). Bu kavramsallaştırmadan yola çıkarak, Türkiye’den Batı Avrupa’ya, özel de ise Almanya’ya akan Türk işçi göçünü coğrafik anlamda “dış göç”, şekilsel anlamda hem “serbest göç” hem de “kitlesele göç” kategorisinde ele alabiliriz. Diğer yandan bu göç sürecini “ekonomik tabanlı” bir göç şeklinde de değerlendirebiliriz.

1.2. Türkiye’den Almanya’ya Öncü Göçler (31 Ekim 1961 öncesi dönem)

Türkiye’den Almanya’ya uzanan göçün başlangıç tarihi olarak, çoğu kimse tarafından “31 Ekim 1961 İş Gücü Anlaşması” milat olarak kabul edilmektedir. Bu doğru olmakla birlikte, Almanya’ya gelişlerin bu tarihten önce başladığı bir gerçektir. Bahsettiğimiz ilk işçilerin geliş birinci aşamayı oluşturmaktadır. 31 Ekim 1961 tarihli anlaşma ise ikinci aşama olup organize işçi alımlarının başladığı tarihe denk düşmektedir. Birinci aşamada göç, bireylerin ya da daha küçük grupların girişimine bağlı kalıp çapı küçük olduğundan daha az bilinmektedir (Perşembe 2005: 63). Bu paralelde görüş bildiren Yalçın’a göre de, ekonomik anlamda Türkiye’den ilk dışa göç, 1958’de başlamış ve az sayıda işçinin özellikle Federal Almanya’ya gitmesi şeklinde olmuştur. Bu aslında, birkaç yıl sonra başlayacak olan büyük bir akımın ilk ayak sesleri olacaktır(2004: 20). Richter ve Yağlı’nın (2005: 17) aktardıklarına bakıldığında ise 1961 yılında imzalanan işe alım anlaşmasından birkaç sene evvel, ilk önce girişken ve korkusuz Türk gençlerinin Almanya’ya geldikleri vurgulanmaktadır. Bu gençlerin bir kısmının yolu ekonomisi yükselmekte olan Batı Almanya’ya rastlantı sonucu düşmüş, bir kısmının ise bilinçli bir şekilde gelip bir işe yerleştikleri belirtilmektedir. Bu konu ile ilgili bir başka anekdot ise Demir’e aittir (2010: 21). Demir’e göre, Türklerin Almanya’da işçi olarak çalışmaları, 1957 yılında 12 kişilik sanatkâr grubun Almanya’ya gitmesiyle başlamakta ve bu grubu, birçoğu kaçak olmak üzere, çok sayıda başka işçinin gidişi izlemektedir. Genel olarak 1950’den sonra günümüze kadar olan Avrupa’ya Türk dış göçü beş aşamada kategorize edilmektedir:

- Bireysel girişim ve özel araçların etkin olduğu 1950’li yıllar,
- Artan iş göçü ihtiyacına paralel olarak İkili anlaşmalar çerçevesinde devletler eliyle düzenlenen 1960’lı yıllardaki işçi göçü,
- Ekonomik kriz, yabancı işçi alımının durdurulması, “Turist” (illegal) göçmenlere yasal bir statü kazandırılması, aile birleşimleri, çocuk parası gibi nedenlerden ötürü oluşan 1970’li yıllardaki göç,
- Çocukların eğitim sorunları, getto yaşamı,, dernekleşme hareketleri, sığınma isteklerinin artması, vize zorunluluğu, dönüşü özendiren yasalar gibi başlıkların tartışıldığı 1980’lerdeki göç,

- Yabancılar yasası, yabancıların kimlik kazanması, artan yabancı düşmanlığı, etnik işletmelerin yaygınlaşması, etnik ve dinsel derneklerin yaygınlık kazanması, siyasal halkların talebi gibi bir dizi etkenin şekillendirdiği 1990'lı yıllardaki göç şeklinde özetlenebilir (Abadan-Unat 2006: 54).

1.3. Türk-Alman İş Gücü Anlaşması (31 Ekim 1961)

Türk gurbetçilerinin Avrupa yolculuğu, “uzun ve ince” bir yolda kat edilen serüven olarak değerlendirilebilir. Zira 1961 öncesinden başlayan bu meşakkatli yolculuk, eski yoğunlukta olmasa bile günümüzde de (aile birleşimi yoluyla) devam eden bir süreçtir. Yukarıda da bahsedildiği gibi 1961 öncesi işçi göçü, küçük çaplı ve gayri resmi bir şekilde kişisel veya şirketler/aracılar inisiyatifinde gerçekleşmiştir. Yalçın'ın(2004: 129) belirttiğine göre, işçi gönderiminde disiplin ve organizasyondan uzaklık, Türk işçilerinin özlük hakları, çalışma koşullarının belli şartlara bağlanması gibi nedenlerden ötürü, Türk otoritelerince bu şekilde enstitüler veya şirketler yoluyla işçi gönderimine karşı çıkılarak, işçi göndermenin mutlaka hükümetler kontrolüne alınmasını istemiştir. Bu doğrultuda 31 Ekim 1961 tarihinde Almanya ile Türkiye arasında, Ankara ve Bonn'da Büyükelçiliklere karşılıklı verilen notalarla akdedilen bir işgücü sözleşmesi imzalanmıştır (Canver 2008: 8). Bu anlaşma çerçevesinde 1961'de 6800 Türk işçisi çalışmak ve belli bir servet biriktirip tekrar geri dönmek niyetiyle Almanya'ya gitmeye başlamışlardır. Fakat zaman içinde göç azalmamış (Şen ve ark. 1999: 17), bilakis artarak devam eden bu süreç Almanya'da deyim yerindeyse küçük bir Türkiye'nin oluşmasını sağlamıştır. Türkiye, milat olan bu anlaşma tarihinden itibaren birçok Avrupa ülkesi ile işgücü ve sosyal güvenlik anlaşması imzalamış ve çok sayıda vatandaşını yurt dışına çalışmak üzere göndermiştir (Gelekçi ve Köse 2009: 27-28). Bu tür ikili anlaşmalar daha sonraki yıllarda ivme kazanarak Avusturya, Belçika ve Hollanda ile 1964, Fransa ile 1965 ve İsveç ile 1967'de işgücü anlaşmaları devreye girmiştir (Abadan-Unat 2007: 5).

1.4. Almanya Açısından İş Gücü Alım Süreci

İnsan ve toplum hatıralarında çok olumsuz çağrışımlar bırakan savaşlar her daim yıkımlarla anılır olmuşlardır. Bu yıkımların etkisini birey ve toplumların yanı sıra devlet ekonomilerinde, iş gücünde de görebilmek mümkündür. Bunun dramatik boyutlarının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok görülmeye başlandığı bir realitedir. Almanya'nın başını çektiği Batı Avrupa devletleri, savaş sonrası ekonomik materyallerden(yoksunluk) ziyade savaşın neden olduğu ölümlerden ötürü insan gücüne daha fazla gereksinim duyar hale gelmişlerdir. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'nın gelişen, sanayileşmiş ülkeleri göç ve iş gücü ihtiyacını aynı düzeyde hissetmelerine rağmen, her ülke ihtiyacını ya kendi tarihsel gelişimini dikkate alarak karşıladı ya da diğer ülkelerle ilişkilerine dayanan farklı kaynaklara yönelerek sağlamıştır

(Taş 1999: 14). Bu bağlamda sanayileşme hamleleri alanında Avrupa'nın lokomotifini sayılan Almanya, artan iş gücü ihtiyacını karşılamak için 1955-1968 tarihleri arasında Akdeniz ülkeleriyle hükümetler bazında bir dizi sözleşmeler imzalamıştır. Bu anlaşmalar sırasıyla: İtalya ile 1955, İspanya ve Yunanistan ile 1960, Türkiye ile 1961, Fas ile 1963, Portekiz ile 1964, Tunus ile 1965 ve Yugoslavya ile 1968 (Kaya ve Kentel 2005: 16). 1961'de Almanya imzalanan iş gücü anlaşmasından sonra Almanya'da en büyük azınlığı Türkler oluşturmuştur. Thomas Faist'in (2003: 52) tespitlerine göre, Almanya 1960'larda Türkiye'den Avrupa'ya iş göçü ve kaçışın başlıca hedef ülkesi haline gelmiştir. Ona göre tüm göç hareketlerinin yaklaşık %50 ila %75'i 1960-66 yılları arasında Almanya odaklıdır. Kul (2007: 21), aslında Almanya'nın ilk etapta Türk işçilerine soğuk baktığını, ancak Türkiye'nin NATO üyesi olması ve paktın güneydoğu kanadını koruyor olması gibi nedenlerden dolayı bu iş gücü anlaşmasına yanaştığını iddia etmektedir. Diğer yandan özelde Almanya'nın genelde ise Avrupa'nın savaş sonrası iş gücü ihtiyacını daha çok sömürge veya yarı sömürge konumunda olan İslam ülkelerinden karşılama sebeplerinin demografik, ekonomik ve politik etkenlerden kaynaklandığı bilinmektedir (Canatan 1995: 11). Almanya, bahsi geçen göç olgusu ve süreci dâhilinde ülkeye gelen tüm yabancıları asla kalıcı olarak görmemiş, işçilerin bir gün mutlaka ülkelerine dönecekleri düşüncesiyle anlaşmaları imzalamıştır. Diğer bir ifade ile Almanlara göre gelen herkes Gastarbeiter yani "misafir işçidir" ve kısa zamanda ülkeyi imar ettikten sonra ülkelerini terk edeceklerdir. Zira bununla ilgili Castles ve Miller (2008: 100), şu ilginç saptamayı yapmaktadırlar "Alman politikaları göçmen işçileri işe alınabilecek, kullanabilecek ve işverenler istediğinde tekrar kovulabilecek geçici emek birimleri olarak tasavvur etti". Fakat, işin ilginç tarafı ne Almanya'nın düşündüğü gerçekleşti, ne de gelen işçilerin düşünceleri. 1960'lardan bu yana Avrupa'ya dolayısı ile Almanya'ya yaşanan göç, geçicilikten kalıcılığa dönüşmüştür. Bu doğrultuda Almanya'da Türkler arasında vatandan uzakta beşinci neslin oluştuğuna şahit olmaktayız. Almanya Türkleri için Almanya, artık bir yabancı ülke olmaktan öte, ikinci bir vatan hükmündedir. Bununla birlikte 1960'lardan bu yana devam eden Türk göçü neticesinde bir takım sorunlar da baş göstermiştir. Bugün Avrupa'nın en büyük azınlık barındıran ülkesi konumundaki Almanya'da bahsi geçen tartışmalı konuların başında, yabancı düşmanlığı, asimilasyon, entegrasyon, çok kültürlülük islamofobi, vatandaşlık vb. meseleler yer almaktadır.

1.5. Türkiye Açısından Dış Göç Süreci

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan bir ülke olmasına rağmen, sanayi atılımını, ekonomik gelişmeyi, istihdam sorununu bir türlü sağlayamamıştır. Çok çeşitli sebepleri olmasına rağmen uzmanlar bunu daha çok Burjuvazi orta sınıfın Türkiye'de bulunmamasına bağlamaktadırlar. Dolayısı ile orta sınıftan yoksun bir Türk ekonomisinin kadük kaldığı muhakkaktır. O dönemlerde sadece devlet

eliyle yapılan yatırımların kapasite anlamında genç ve kalabalık olan Türk iş gücüne gerekli olan istihdamı sağlayamadığı görülmektedir. Böyle bir durumda zamanın idarecileri tarafından, sanayileşme yolunda önemli iş gücü açığı yaşayan Avrupa'ya Türk işçisinin gönderilmesi önemli bir seçenek olarak görülmekteydi. Türkiye'den Avrupa'ya göçün nedenlerine kısaca bakacak olursak şunları söyleyebiliriz. En önemli madde şüphesiz ki nüfus artışına paralel olarak artan işsizliktir. Göçün ilk büyük dalgasının yaşandığı 1962'deki Türkiye'nin toplam işsiz sayısı 985.000'dir. Bu sayı 1967'de 1.440.000'e, 1971'de 1.562.000'e ve 1972'de de 1.600.000'e çıkmıştır (Yalçın 2004: 124). Bu doğrultuda Türkiye 1960'lı yıllardan itibaren Avrupa ülkeleriyle iş gücü anlaşması yaparak bir bakıma işsizlik sorununa çareler aramıştır. Milli Birlik Komitesi Hükümeti'ne cazip gelen bu iş gücü ihracatı neticesinde, işçiler kanalıyla gelecek olan dövizlerle hem ülkenin ekonomisi kalkınacaktı, hem de dövize olan ihtiyaç bu sayede ortadan kalkmış olacaktı (Ünver 2008: 8-9). Bununla birlikte yurt dışına giden işçilerin, Türkiye'ye dönüşlerinde iş tecrübeleri ve bilgilerinden yararlanma düşüncesi, yetkililerce önemsenen gerekçeler arasında yer almıştır (Çelik 2011: 32). Türkiye'de dış göç olgusu, iç göçle bir yönüyle de ilintilidir. Türkiye'de 1950'li yıllar boyunca ivme kazanan köyden kente doğru göç hareketliliği sonraki yıllarla birlikte göçün dışarıya yönelmesine zemin teşkil etmiştir (Perşembe 2005: 63). Canatan da aynı doğrultuda görüş beyan ederek, 1950'lerde kitlesel bir görünüm alan işçi göçünün 1960'lı yılların başından itibaren dış göçe evrilmek suretiyle uluslararası bir boyut kazandığını ifade etmektedir (1990: 15). Diğer yandan 1961 Anayasası'yla sağlanan yurt dışına seyahat etme özgürlüğünün, Türkiye'deki işsiz kesimler için yeni imkânlar sağlamasıyla Türk vatandaşlarının bireysel anlamda başlayan yurtdışına göçleri, resmi anlaşmalarla önemli ölçekte hız kazanmıştır (Perşembe 2005: 63). Türkiye'nin yaşamış olduğu yoksulluk, işsizlik, düşük gelir ve sosyal imkânların yetersizliğinin yanı sıra, Türkiye gibi Batılılaşmakta olan ülkelerdeki Batı hayranlığı ve özentisi gibi öznel motifler ve siyasal iktidarların modernleşme sürecine katkıda bulunacağı gerekçesiyle göçü özendirici politikalarının da göçün oluşmasında etkili oldukları göz ardı edilemez (Perşembe 2005: 64). Diğer bir neden olarak da Avrupa ülkelerinin işçi ihtiyacının 1960'larda dayanılmaz bir hal alması neticesinde iş gücü eksikliklerini sadece normal yollarla değil; turist olarak ülkelere gelen insanlarla bile karşılama yoluna gitmeye mecbur olmalarıdır. 1962'de hayata geçirilen ilk 5 yıllık kalkınma planında, yurtdışına iş göçünü teşvik edilmesinin yanı sıra, Almanya'nın Türkiye'de açmış olduğu yaygın büro ağlarının kurulmuş olması göçün nedenleri arasında sayılabilir (Yalçın 2004: 124). Bir son neden olarak da Türkiye'nin 1948'de almaya başladığı Marshall yardımlarından kaynaklı dış borç birikintisinin artması gösterilebilir (Başak 1977: 66). Netice itibarıyla, Türkiye'den 1960'lı yıllarda Avrupa'ya başlayan işçi göçünü, eş ve çocukların göçü izlemiş, bunlara 1980 -1990'larda politik ilticaların da dâhil olmasıyla (Sevimli 2000: 29) Almanya'daki büyük Türk azınlığı varlık bulmaya başlamıştır. Şu an için Almanya'daki en büyük azınlık

grubunu oluşturan Türklerin yıllara göre Almanya'daki nüfus verileri aşağıdaki tabloda görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Almanya'daki Türk işçi sayısının özellikle 2000 yılına kadar sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Diğer yandan 2000'li yıllardan sonra kısmi bir azalmanın da olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Yıl	Almanya'da Yabancı Nüfusu	% (*)	Türk Azınlık	%
1961	686,200	1.2	6,700	1.0
1970	2,600,600	4.3	249,400	16.5
1973	3,966,200	6.4	605,000	15.2
1977	3,948,300	6.4	508,000	12.9
1987	4,240,500	6.9	1,453,700	34.3
1989	4,845,900	7.7	1,612,600	33.3
1990	5,342,500	8.4	1,675,900	32.0
1991	5,882,300	7.3	1,779,600	30.3
1992	6,495,800	8.0	1,854,900	28.6
1993	6,878,100	8.5	1,918,400	27.9
1994	6,990,510	8.6	1,965,577	28.1
1995	7,173,900	8.7	2,014,311	28.1
1996	7,314,000	8.9	2,049,060	28.0
1997	7,365,800	9.0	2,107,400	28.6
1998	7,319,600	9.0	2,110,223	28.8
1999	7,343,600	8.9	2,053,600	27.9
2000	7,296,800	8.8	1,998,500	27.3
2001	7,318,600	8.7	1,947,900	26.6
2002	7,335,592	8.9	1,912,169	26.2
2003	7,334,765	8.7	1,877,661	25.6
2004	7,334,765		1,877,661	

Tablo-1. Almanya'da Yıllara göre yabancı nüfusu ve Türk azınlık istatistikleri (Perşembe 2005: 72)

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Türk tarihinde göç olgusu çok eski yıllardan beri alışlagelmiş bir vakıdır. Türklerin ilk anayurdu olan Orta Asya'dan bugünkü Anadolu topraklarına yerleşme süreçleri bir dizi meşakkatli ve uzun soluklu göç süreçleri neticesinde meydana gelmiştir. Osmanlı zamanındaki Balkan göçleri hariç tutulduğunda, en kapsamlı Türk göçü Avrupa'ya işçi olarak giden Türk işçi göçüdür. Diğer bir ifade ile uzun bir yerleşik nizamdan sonra Türkler kısmi olarak, kendilerine yeni yaşam alanları (iş dolayımında) bulmak için yollara düşmüşlerdir. Daha önceleri "fetih" amaçlı olan Türklerin yer değiştirme olgusu 20. yy'da mahiyet değiştirerek "maîşet" yani iş arama çerçevesinde şekillenmiştir. Almanya'ya giden ilk Türk işçi göçünün Türk medyasındaki yansıması ile ilgili bu çalışmamızın asıl amacı, 1960'lardaki bu göçün o günkü Türk medyasında yeterince ilgi görüp görmediğini araştırmaktır. Başka bir ifade ile o zamanki Türk medyasının, göç süreci bağlamında kamuoyunda bir farkındalık yaratıp

yaratmadığını incelemektir. Diğer bir amaç ise bu ilginin hangi argümanlarla ele alınıp kamuoyuna yansıtıldığıdır. Çalışmada araştırma metodolojisi olarak içerik çözümlemesi yöntemi uygulanmıştır. Gazetelerde elde edilen bulgular, kategorik başlıklar halinde ele alınarak analiz edilmiştir. Literatürde içerik çözümlemesi, kontrollü bir yorum (Bilgin 2006: 1) eşliğinde iletişimin yazılı, açık içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel tanımlarını yapan bir araştırma tekniği olarak yorumlanmaktadır (Berelson 1971: 18)

2.1. Araştırmanın Problematiği

Medya, demokratik toplumlarda yasama, yürütme ve yargı erkinden sonra halk adına hareket ettiği varsayılarak dördüncü güç olarak tasarlanmıştır. Dolayısı ile bir toplumda siyasal sosyal, ekonomik, kültürel v.b. alanlarda meydana gelen her türlü gelişim, değişim veya spontane olgu medya gündemi ile ilintilidir. Buradan hareketle bu araştırmadaki temel güdü, Türkiye ve Türk toplumu açısından önemli bir “tarihi viraja” sahip olan Türk işçi göçünün 1960'lardaki Türk medyasında gerekli ilgiyi görüp görmediğini öğrenebilmektir.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezlerinden biri, 1960'lar Türkiye'sinin yaşadığı siyasi çalkantılarla aynı tarihlere denk düşen Avrupa'ya Türk işçi göçünde, medyanın tercihini ve enerjisini daha çok siyasi gelişmelere ayırıp, Türk işçi göçüne ilgisiz kaldığı veya bu önemli süreci görmezden geldiğidir.

Diğer bir hipotez ise, Türkiye'de medya sektörünün kurumsal anlamda yeni olması ve medyadaki ekonomik sıkıntının neden olduğu bir dizi olumsuzluklar çerçevesinde Türk medyasının Türk işçi göçüne ilgi göstermediği varsayımdır. Diğer bir ifade ile yurt dışında büro kurup, gazeteci istihdam etmenin o zamanın şartlarında medya patronları tarafından pahalı bir uğraş olarak görülüp, bu alanın ihmal edilmesidir.

2.4. Araştırmada Evren, Örneklem ve Sınırlılıklar

Araştırmanın evreni 1960'lardaki Türk yazılı basınıdır. Araştırma o zamanki Türk yazılı basını içinde yer alan Akşam, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri üzerinden yürütülmüştür. Seçilen gazeteler tamamen rastlantısal olarak belirlenmiş olup, öznel anlamda herhangi bir öncelik dâhilinde ele alınmamıştır. Araştırma, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde yapılmış olup, okunamayacak derecede yıpranmış olan bir kısım gazete haberleri değerlendirmeye alınmamıştır. Bahsi geçen gazetelerin 1960 ila 1963 tarihleri arasındaki dört yıllık nüshaları incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırmada Türkiye'den başlayıp ve Almanya'ya kadar uzanan süreçte Türk işçilerine ait her türlü yazı materyal kapsama dâhil edilmiştir

3.BULGULAR

3.1. Gazetelerde Yer Alan Haber Kategorileri

Araştırma kapsamında incelediğimiz Akşam, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri, Türk iş göçünü çok geniş bir haber yelpazesinde ele almışlardır. Gazetelerde 16 haber kategorisinde toplam 140 habere yer verilmiştir. İlgili haber kategori ve sayıları gazetelerde şu şekilde yer almıştır.

- Almanya'ya giden işçi sayısı (19 adet haber),
- Türk hükümetinin Türk işçilerine yönelik politikaları (18 adet haber),
- Almanya'daki Türklerin çalışma şartları (17 adet haber),
- Kadın işçiler (11 adet haber)
- Kaza ve asayiş (15 adet haber),
- Türk işçilerinin sosyal ve ekonomik girişimcilikleri (11 adet haber),
- Röportaj ve bilgilendirme (10 adet haber),
- Almanya'nın Türk işçilerine dönük politikaları (10 adet haber),
- Türk işçilerinin Kandırılması (5 adet haber),
- Reklam ve Tanıtım (4 adet haber),
- Almanya'ya işçi sevkinin fayda ve zararları (3 adet haber),
- Türk işçilerinin Alman kamuoyundaki yansımaları (3 adet haber),
- Türk işçi göçünün Alman ekonomisine katkısı (2 adet haber),
- Almanların Türkiye'de açtıkları bürolar (2 adet haber),
- Türk İşçilerinin geride bıraktığı aileler (1 adet haber).

Genel bulgulardan sonra aşağıdaki kısımda ise her bir gazetede yer alan bulgulara yer verilmiştir.

3.2. Akşam Gazetesindeki Bulgular

Akşam gazetesinde konuyla alakalı 11 kategoriden oluşan toplam 63 haber yer almaktadır. Bir başka ifade ile diğer iki gazeteye kıyasla Akşam'da yer alan haber kategorileri ve buna bağlı olarak haber sayı nitelik ve nicelik olarak daha fazladır. Gazetede yer alan haber kategorileri ve haber sayıları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Türk hükümetinin işçilere yönelik politikaları (10 adet haber),
- Türklerle ilgili röportaj ve bilgilendirme yazıları (10 adet haber),
- Kadın işçiler (9 adet haber),

- Almanya tarafından istenen işçi nitelikleri (8 adet haber),
- Almanya'ya giden işçi sayısı (6 adet haber),
- Türk işçilerinin girişimcilikleri (5 adet haber),
- Türk işçilerinin Alman kamuoyundaki yansımaları (4 adet haber),
- Türk işçileriyle ilgili kaza ve asayiş haberleri (4 adet haber),
- Almanya'daki Türklerin çalışma şartları (4adet haber),
- Almanların Türkiye'de açtıkları bürolar (2 adet haber),
- Türk İşçilerinin geride bıraktığı aileler (1 adet haber).

3.3. Milliyet Gazetesindeki Bulgular

Milliyet gazetesi, haber sayısı olarak Akşam gazetesinden sonra 57 haberle ikinci, haber kategorisi bağlamında ise Cumhuriyet gazetesi ile birlikte, 9 kategori ile ikinci sırayı paylaşmaktadır. Milliyet gazetesinde yer alan haber kategori ve haber sayıları aşağıdaki gibidir:

- Türk işçilerinin çalışma şartları (12 adet haber),
- Asayiş ve kaza haberleri (10 adet haber),
- Almanya'ya giden işçi sayısı (7 adet haber),
- Türk iş göçü Anlaşması (5 adet haber),
- Türkiye'nin Türk işçilerine bakış açısı (7 adet haber),
- Türk işçilerinin Almanya'daki sosyal ve ekonomik girişimcilikleri (7 adet haber),
- Türk işçilerinin kandırılması (5 adet haber),
- Türk İç göçü anlaşması (2 adet haber)
- Reklam ve Tanıtım (2 adet haber)

3.4. Cumhuriyet Gazetesindeki Bulgular

Cumhuriyet gazetesinde 9 haber kategorisinde oluşan toplam 20 adet haber yer almaktadır. Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi nitelik ve nicelik olarak diğer iki gazeteden daha az haber yer alan Cumhuriyet'te şu haber kategorileri sıralanmaktadır:

- İşçi sayıları ili ilgi haberler ilk sırada (4 adet haber),
- Almanya'ya işçi sevkinin faydaları, zararları (4 adet haber),
- Almanya'nın Türk işçilerine yönelik politikaları (3adet haber),
- Kadınlarla ilgili haberler (3 adet haber),

- Türk iş gücünün Alman ekonomisine katkısı (2 adet haber),
- Türk işçilerinin Almanya'daki sosyal ve ekonomik girişimcilikleri (1 adet haber),
- Asayiş ve kaza haberleri (2 adet haber),
- Almanya'daki Türk işçilerinin çalışma şartları (1 adet haber),
- Reklam ve tanıtım (1 adet haber).

4. ANALALİZ ve YORUM

Almanya'ya çalışmak için giden ilk Türk işçilerinin, Türk yazılı basınında hangi argümanlarla yer aldığı, hangi konulara daha fazla değinildiği kategorik şekilde incelenmiştir. Her gazetenin ayrı başlık halinde ele alındığı bu bölümde yukarıda tasnifi verilen haber kategorileri baz alınarak gerçekleştirilmiştir.

4.1. Akşam Gazetesinde Yer Alan Haber Kategorileri

Araştırma kapsamında yer alan üç gazeteden biri olan Akşam gazetesinde konuyla alakalı 11 kategoriden oluşan toplam 63 haber yer almaktadır. Akşam gazetesi, haber kategorisi ve nicel haber yönüyle diğer iki gazeteden daha fazladır.

4.1.1. Almanya'ya Giden İşçi Sayısı

Akşam gazetesinde ele alınan konuların başında o dönemde Türkiye'den Almanya'ya giden veya gidecek olan işçilerle ilgili sayısal verilerin önemsendiğini görmekteyiz. Gazetede bu konu ile ilgili 6 haber yer almaktadır. Haber metinlerinde Almanya'nın Türk işçilerine olan acil ihtiyacı vurgulanarak Türkiye'den talep edilen işçi sayıları ön plâna çıkartılmıştır. O dönemde sanayileşme ile birlikte Almanya'da oluşan işçi açığının hangi safhada olduğunu ve Türkiye'den talep edilen işçi sayısını anlayabilmek için gazetenin "*Avrupa'da İşçi Buhranı Had Safhada*" (11.04.1962, S:3) başlıklı haberine göz atmak yeterli olacaktır. Haberde, özellikle Almanya'nın artan iş gücü ihtiyacını karşılayabilmek adına Japonya'dan bile işçi çekmeye başladığı vurgulanarak, Türk işçilerine acilen ihtiyaç hissedildiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda Akşam'da yer alan haber başlıkları şu şekildedir:

- "*Avrupa'da İşçi Buhranı Had Safhada*" (11.04.1962, S:3),
- "*Almanya Her hafta 500 İşçi İstiyor*" (28.11.1961, S: 3),
- "*B. Almanya 500 bin Kalifiye İşçi İstiyor*" (19.07.1961, S:5),
- "*1962 de 50 bin Türk işçisi Almanya'ya gitmek istiyor*" (12.01.1962, S:3),
- "*Almanya'ya haftada 250 'işçi' ihraç ediyoruz*" (26.02.1962, S:1 ve 5),
- "*Almanya'ya gitmek için 107 bin kişi sıra bekliyor*" (22.09.1963, S:1 ve 4).

4.1.2. Almanya Tarafından İstenen Nitelikli İşçiler

Almanya, savaş sonrası atılımlarla ekonomisini güçlendirirken, artan oranda da kalifiye işçiye ihtiyaç hissetmiştir. Bu nedenle işçi açığının büyük bir kısmını Türkiye'den karşılamak isteyen Almanya, otomotivden, hayvancılığa, madencilikten, sağlık ve tarıma kadar her alanda çalışmak üzere Türkiye'den işçi talep etmiştir. Bu konuya dair gazetede 8 adet haberin yer aldığı ve ilgili haberlerde Almanya'nın istediği işçilerinin niteliklerinin değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda, Almanya'nın o dönemde her sektörden işçilere ihtiyaç hissettiği bir realitedir. Fakat en çok da maden sektöründe çalıştırmak üzere Türkiye'den işçi talep etmişlerdir. Almanya tarafından maden ocaklarında çalıştırılmak üzere istenen işçiler arasında maalesef çocukların da yer aldığını görmekteyiz. Buradan hareketle, Türkiye'de 2014'de meydana gelen Soma maden faciasında kayıpların çok olması özellikle Batılı ülkeler tarafından çokça eleştiri konusu yapılmış ve bu ülkelerin başında da Almanya yer almıştır. Fakat çok uzak bir tarih olmamasına rağmen Almanya'nın sırf kalkınma adına Türkiye'den özellikle çocuk işçileri de istemesi ve bunları madenlerde çalıştırmayı düşünmesi bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen bu durum gazetenin, " *Almanya'ya 40 işçi çocuk gönderilecek*" (15.11.1963, S:1) başlıklı haberinde, Almanya'daki maden ocaklarında yetiştirilmek üzere, ilk defa Türkiye'den 14-16 yaşlarında 40 kadar çocuğun Essen şehrine gönderileceği şeklinde yer almıştır.

Fotoğraf-2. Almanya maden ocaklarında çalışmak üzere Almanya'ya giden çocuk işçiler(Akşam)

Gazetede yer alan bu kategorideki haberler aşağıdaki gibidir:

- “ *Almanya’ya 500 çiftçi gidecek*” (11.07.1961, S:3),
- “ *Almanya’ya 40 işçi çocuk gönderilecek*” (15.11.1963, S:1),
- “ *Almanya 11. 734 Türk işçisi daha istiyor*” (14.10.1962, S: 1),
- “ *Almanlar, alacakları işçinin sağlığına çok dikkat ederler*” (26.09.1963, S:4),
- “ *Almanya’ya bekâr işçi gönderilecek*” (18.07.1961, S: 1),
- “ *Ailesine bakmayan yabancı işçiler Almanya’dan çıkarılıyor*”(17.07.1963, S:1),
- “ *Almanya siyaset yapan işçi almıyor*” (20.06.1961, S: 1),
- “ *Almanya Türk doktoru istiyor*” (25.06.1961, S:1).

Fotoğraf-3. İstanbul Tophane’deki Alman irtibat bürosunda Türk işçilerinin sağlık taraması (Akşam,26.09.1963)

4.1.3. Kadın İşçiler

İlk dönem olmasına rağmen, erkeklerin yanı sıra kadınların da eşleriyle veya tek başlarına Almanya’ya gittikleri bir vakıadır. Dönemin şartları gereği giden işçi kadınların bir kısmının çocuklarını, eşlerini veya her ikisini birden Türkiye’de bırakarak çalışmaya gitmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Bu da göçün ilerleyen yıllarında görülebileceği gibi, aile parçalanmalarına zemin hazırlayan

olumsuz bir durum olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan umuda yolculuğun adı da olan Almanya, Türk işçileri tarafından hayallerin gerçekleşme mekanı olarak görülmekte fakat bu mekana ilk etapta kalıcı gözüyle bakılmamaktadır. Gazetede yer alan ,“ *Kuyruklu bir otomobil alıp evleneceğim...*” (30.08.1963) haberi bahsi geçen umuda yolculuğun bir yansıması gibidir. Haberde özetle, Türkiye’den Almanya’ya çalışmak için gelen genç bir kızın hayali anlatılmaktadır. Bir çikolata fabrikasında çalışan Türk kızının kazanacağı para ile ‘kuyruklu otomobil’ satın alıp Türkiye’de gönül verdiği erkekle evlenmek için Almanya’ya geldiği belirtilmektedir (**bakınız. Fotoğraf-4**). Akşam gazetesinde göçün ilk yıllarında Almanya’ya çalışmak için giden kadınlarla ilgili 9 adet habere yer vermiştir. Kadınların ele alındığı bu haberlerde; kadınlara daha kolay iş bulunabildiği, giden kadın işçilerin beklentileri, hayalleri, umutları, kadınların Almanya’daki sosyal yaşama adaptasyonu, hangi iş kolundan kadın işçilerin arandığı ve kadınların daha az ücret aldığı gibi konulara yer verilmiştir. Gazetede Almanya’ya giden kadın işçilerle ilgili başlıklar şu şekilde yer almıştır:

- “*40 kadın işçi de Almanya’ya gidiyor*” (28.02.1962, S:3), (**bkz. fotoğraf-3**),
- “*Almanya’da dört Türk hemşiresi*” (10.02.1963),
- “*Alman kızları, Türkleri fazla romantik buluyor*” (27.08.1963),
- “*Kuyruklu bir otomobil alıp evleneceğim...*” (30.08.1963),
- “*Türk işçi kız, ‘Almanlardan daha iyi giyiniyoruz’dedi,*” (31.08.1963, S:3),
- “*Kız işçilere ödenen ücret erkeklere nazaran az*” (01.09.1963, S:3),
- “*Almanya, bekâr işçi toplama kampanyası açtı*” (13.09.1963, S:6),
- “*Almanya’da kadın işçilere daha kolay iş bulunuyor*” (23.09.1963, S. 4),
- “*Almanya katarına kadın işçi alınmadı*” (02.12.1963, S:1).

Fotoğraf-4. Sirkeci garından Almanya’ya uğurlanan kadın işçiler

Fotoğraf-5. Çikolata fabrikasında çalışan Türk kızları (Akşam, 30. 08. 1963)

4.1.4. Almanların Türkiye’de Açtıkları Bürolar

Almanya’ya Türk işçilerinin ilk gidişi 1961’den önce Alman şirketleri tarafından sağlanırken, bu tarihten sonra ise işçi alımları resmîyet kazanarak Alman büroları tarafından icra edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda İstanbul’un Tophane semtinden açılan Alman büroları gerekli işçi temini için açılan ilk işçi bulma bürosu olarak tarihe geçmiştir. Akşam gazetesi bu konu ile ilgili gelişmelere 2 adet haberle sayfalarında yer vermiş ve Türk işçilerine bir bakıma kılavuzluk görevi yapmıştır. *“Türk-Alman İşçi Bulma Kurumu çalışmaya başlıyor”* (26.07. 1961, S:4) başlıklı haberin spotunda, *“Şehrimizde kurulmuş olan Alman İş Bulma Kurumu, Batı Almanya’ya işçi sevkiyatına gelecek haftadan itibaren başlayacaktır”* denilerek başlangıçta bu kurum aracılığı ile 2500 işçinin Almanya’ya gideceği belirtilmektedir. Yoğun işçi talebi üzerine Alman bürolarındaki çalışanların sayısının artırıldığı belirtilen ikinci haberin başlığı *“1962’de Almanya’ya daha fazla işçi sevk edilecek”* (05.01.1962, S:4) şeklindedir. Haberin detaylarında, İşçi muayenelerinin daha kolay sağlanması için Samatya ve Nişantaşı İşçi Sigortaları Hastanelerinde özel büroların ihdas edildiği duyurulmaktadır.

Fotoğraf-6. İstanbul'daki Alman işçi bürolarına başvurmak için sıra bekleyen Türkler (Akşam, 26.07. 1961, S:4)

4.1.5. Almanya'daki Türklerin Çalışma Şartları: Şikâyetler, Beklentiler, Hayal kırıklıkları

Anadolu'nun yoksul köylerinden bir tahta bavulla yola çıkan Türk işçileri, ilk etapta yabancı oldukları ve dilini bilmedikleri bir ülkede, tanımadıkları insanlarla muhatap olmuşlardır. Sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda büyük bir "yabancılaşma" yaşayan Türk işçileri, özellikle ilk yıllarda önemli zorluklar çekmişlerdir. Bu zorlukların başında konut sıkıntısı ve yüksek kiralar gelmektedir. Bununla birlikte para göndermek için Alman bankalarının almış oldukları yüksek komisyon, zorlu çalışma şartları, ücret eşitsizliği ve anavatanla haberleşme konuları da öne çıkan zorluklar arasındadır.

Akşam'daki bu tarz şikâyet ve zorlukları konu edinen haberler şu şekildedir:

- "Münih'te işçiler ev bulmakta zorlanıyorlar" (01.09.1963, S.3),
- "750 Türk maden işçisi 850 metrede çalışıyor" (03.09.1963, S:3),
- " Ayda 1000 Mark alan Türk işçileri de var" (27.08.1963, S:3),
- "Almanya'da 23 Türk işçisi grev yaptı" (26.09.1963)

4.1.6. Türklerin Alman Kamuoyundaki Yansıması, Almanların Türklere Bakış Açısı

Türklerin iş disiplini, fiziki kuvvetleri ve iş sadakati gibi özellikleri, Almanlar tarafından diğer milletlere göre tercih edilmelerinin en önemli sebepleri arasında

yer almaktadır. Akşam gazetesi, Alman kamuoyunda ve patronların nezdinde Türk işçilerinin durumunu 4 adet haberle ele almıştır. “ *Türk işçileri seviliyor*” (08.12.1961, S:3) başlıklı haberde bir Alman yurt müdürünün Türklerle ilgili düşünceleri takdire şayan bir şekilde “*Türk işçileri biriktirdikleri bütün paralarını ailelerine gönderiyorlar*” sözleriyle özetlenmiştir.

Diğer haber başlıkları şöyledir:

- “ *Türk işçisi istiyoruz*” (25.08.1963, S:3),
- “*Türk işçilerinden memnunuz*” (31.08.1963, S:3),
- “ *Türk işçisiyle Alman patron beraberce tatile geldiler*” (04.09.1963, S:3).

4.1.7. Türk Hükümetinin Türk İşçilerine Yönelik Politikaları

Türkiye’nin, 1960’larda yurt dışına iş için çıkan vatandaşlarıyla yeterince ilgilendiğini söyleyebilmek gerçeklerle çelişen bir durumdur. Bunun nedenlerinin başında, 1960’lardaki siyasi atmosfer ve siyasi kaos ortamı gelmektedir. Türkiye o dönemde, enerjisini daha çok iç politik gelişmelere harcayarak dışarıya giden vatandaşları ile yeterince ilgilenememiştir. Diğer yandan işçilerin Almanya’daki “geçicilik” düşüncesi, Türk hükümetinin bu konuda politika üretmesini engellemiştir. Bununla birlikte işçilerimizin zamanla Almanya’da kalıcı olmaları üzerine hükümetin bir dizi adımlar atmak zorunda kaldığı da görülmüştür. O dönemde tartışılan konuların başında kalifiye ve yetişmiş iş gücü ihracının, henüz emeklemekte olan Türk sanayisini olumsuz yönde etkileyeceğidir. Gerekçe olarak ise yurt dışına giden kalifiye işçilerin çokluğu nedeniyle, özellikle madeni eşya ve tekstil iş kollarında bu açığın kendini hissettirdiği ve bu durumun yetkilileri gelecek günler için düşündürmesidir. Burada belirtilmesi gereken en gerçekçi durum ise, 1960’larda yurtdışına çalışmak için giden işçilere hükümet yetkililerinin bakış açısı tamamen iktisadidir. Bir başka ifade ile devleti idare edenlerin nezdinde gurbetçilerin konumu adeta bir “döviz fabrikası” hükmündedir. Öyle ki bu durum dönemin en üst düzey devlet yetkililerinin mesajlarına bile yansımış durumundadır. Gazetede yer alan “*Almanya’daki Türk işçilerine Gürsel ve İnönü mesaj yolladı*” (01.08.1963, S:1) başlıklı haberde Federal Almanya’da Uluslar Arası Haber Alma Sosyal Birlik Komitesi (CIAS) tarafından Türklere hitaben yayınlanmakta olan “Anadolu gazetesi” vasıtası ile Cumhurbaşkanı Gürsel ve Başbakan İnönü’nün Türk işçilerine mesaj yolladıkları aktarılmaktadır. Haberin detayında Gürsel’in, işçilerin yurtdışında Türk milletini temsil ettiklerini bu nedenle gurbetçilere ciddiyeti ve çalışkanlığı meşale gibi ellerinden tutmalarını tavsiye ettiği belirtilerek, Avrupa ile Türkiye arasındaki mesafeyi süratle kapatmak için memleketin kendilerinden çok şeyler beklediği belirtilmiştir. Haberde Başbakan İnönü’nün ise, hükümetin işçilerle yakından ilgilendiğini ve kısa zamanda geniş ve yeterli bir yurtdışı teşkilatının kurulacağı sözleri yer bulmuştur.

Konu ile ilgili haber başlıkları gazetede şu şekilde yer almıştır:

- *"Bazı yabancı memleketlerde işçi ataşelikleri kurulması istendi"* (Kasım, 1961: S:2),
- *"Dışarıdaki işçilerin haklarını hükümet koruyacak"* (30.01.1963, S:1),
- *"Türk sanayisinin muhtaç olduğu işçiye izin yok"* (09.08.1961, S:2),
- *"Kalifiye işçilerin dışarıya gitmesi sanayi sarsıyor"* (22.04.1962, S:5),
- *"Yurtdışına giden işçiler"* (10.05.1962, S:3),
- *"Almanya'daki Türk işçilerine Gürsel ve İnönü mesaj yolladı"* (01.08.1963, S:1),
- *"İşçilerin hakları artık korunuyor. Yeni kurulan Çalışma Ataşeliği Almanya'daki işçilere çocuk zammı ödenmesini sağladı"* (05.09.1963, S:3),
- *"Almanya'daki her Türk işçisi kazancının 100 Markını yollasa senede 81 milyon lira döviz temin edebiliriz"* (24.09.1963, S:4),
- *"Ailesi Türkiye'de olanlar için vergi indirimi var"* (25.09.1963, S:4),
- *"Dışarıdaki işçilerin döviz göndermesi sağlanacak"* (25.10.1963, S:1).

4.1. 8. Giden Türk İşçileriyle İlgili Kaza ve Asayiş Haberleri

Almanya'ya ilk gidişten itibaren gurbetçilerle ilgili asayiş ve kaza haberlerinin de gazete sayfalarına yansıdığını görmekteyiz. Haber metinlerinde genel olarak cinayet, trafik kazası, gayri ahlaki davranışlar gibi konular yer almaktadır. Gazete bu başlıkta 4 habere yer vererek okuyucusunu bilgilendirmiştir:

- *"Hamburg'da randevu evi açan Türk tevkif edildi"* (30.04.1963, S:1),
- *"Bir doktor ile eşi Almanya'da kazada öldü"* (13.10.1962),
- *"Aşığı öldüren Türk kadını Almanya'da beş yıl yatacak"* (09.10.1963, S:1),
- *"Almanya'da bir Türk öğrenci tevkif edildi"* (06.12.1963, S:1)

4.1.9. Türk İşçilerinin Almanya'daki Sosyal ve Ekonomik Alandaki Girişimcilikleri

Almanya'ya gidişle birlikte Türklerin sosyal ve ekonomik aktivitelere yön verdikleri görülmektedir. Bir diaspora gerçeği olarak vatan hasretini azamiye indirmek, kendi içlerinde bir bütünlük sağlamak adına ilk yıllardan itibaren bu girişimlerin sonuç verdiği Akşam gazetesindeki haberlerden de anlaşılmaktadır. Gazetede, tanışma toplantıları, öğrenci dernekleri, ticari işletmelerin açılması, dini ve kültürel mabetlerin inşası gibi konular ele alınmıştır. Bir örnekle ifade edilecek olursa *"Almanya'daki talebe kulübünü iki Türk işletiyor"* (30.10.1961, S:8) başlıklı haberde özetle, beynelmilel talebe birliğinin Darmstadt Teknik Üniversitesi bünyesinde açılan kulübün iki Türk öğrenci tarafından yönetildiği

ifade edilerek, Türklerin sosyal hayattaki aktivitelerinden övgüyle bahsedilmiştir. Akşam'daki diğer haber başlıkları şunlardır:

- " *Türk işletmeleri yaygınlık kazanıyor*" (08.12.1961, S:3),
- " *Berlin'de bir Türk lokantası*" (29.12.1961, S:3),
- " *Türk gecesi tertip edildi*" (03.02.1963, S:4),
- " *Türkler Münih'te bir cami yaptırıyorlar*" (02.09.1963, S:3).

4.1.10. Türk İşçilerinin Geride Bıraktığı Aileleriyle İlgili Haberler

Sıladan, vatandan uzak kalmak demek, yardan, anadan, babadan, çoluk çocuktan, arkadaştan ve doğup büyüyen yerlerden uzak kalmak anlamına gelmektedir. İstisnasız her gurbetçinin arkada bıraktığı bu tarz hikâyeleri, yaşamışlıkları mevcuttur. İlk etapta kısa sürede dönülecek umuduyla fazla tesir etmeyen bu hasret ve ayrılık, işin kalıcılığa dönüşmesiyle birlikte dramatik bir boyut kazanmaya başlamıştır. Akşam gazetesinde de bu tarz haberleri görebilmek mümkündür. Bunlardan belki de en çarpıcı olanı " *Dört çocuğunu ve eşini bırakıp Almanya'ya gitti*" (03.10.1963, S:1) haberidir. Haberde 28 yaşındaki bir annenin 4 küçük çocuğuyla birlikte Emniyet Müdürlüğü'ne gelerek kendilerini 6 ay önce terk eden kocasını gözyaşları içersinde aradığı belirtilmektedir (fotoğraf-5). İlerleyen yıllarda bu tarz haberlerin sıkça duyulan konular arasında yer aldığını ve bu görüntülerin parçalanmış aileler için dramatik bir durum teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Almanya'da kalıcılıkla paralel olarak özellikle erkeklerin yabancı kadınlarla evlenmesi sonucu aile parçalanmalarının ve bu yakıcı durumun daha belirgin hale geldiğine şahit olmaktadır.

Fotoğraf-7. Eşi tarafından 4 çocuğuyla terk edilen kadının dramı
(Akşam, 03.10. 1963, S:1)

4.1.11. Köşe Yazıları, Röportajlar ve Bilgilendirme Yazıları

Daha öncede bahsettiğimiz gibi Akşam gazetesi, Almanya göçüne yönelik incelemeye tabi tuttuğumuz diğer iki gazeteden hem nitelik hem de nicelik olarak daha ilgili bir yayın anlayışı sergilemiştir. Bu doğrultuda gazetede yer verilen köşe yazıları, röportajlar, okuyucu mektupları, Almanya mektupları ve uyarıcı bir kısım yayınlarla göç sürecinde gurbetçilere dönük olarak ve sorumlu yayıncılık gereğince önemli görevler ifa ettiğini söyleyebilmek mümkündür. Bu bağlamda gazetede 4 ismin öne çıktığını görmekteyiz. Bunlardan Erdoğan Olcaytu'nun "*Almanya Mektupları*" adlı köşesinde her hafta gurbetçilerden gelen öneri ve şikâyetleri işlediği görülmektedir.

Olcaytu'nun köşesinde temas ettiği konular aşağıdaki gibidir:

- "*Duisburg'da Küçük Türkiye*" (17.11.1961, S:3),
- "*Almanya'da Türk Firmaları*" (08.12.1961, S:3),
- "*Berlin'de Türk Lokantası*" (29.12.1961, S:3),
- "*İşçilerimiz ve Dilekleri*" (12.01.1962, S:3),
- "*İşçilerimizin Kazançları*" (03.06.1962, S:3),
- "*Almanya'da Anadolu*" (12.04.1963, S:3).

Diğer yandan Akşam gazetesinin gurbetçilerle ilgili iki büyük yazı dizisine yer verdiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki yine Erdoğan Olcaytu imzalı ve "*Almanya'da Türk işçileri*" (25.08-05.09.1963) başlıklı 11 bölümden oluşan yazı dizisidir. Bir diğer yazı dizisi ise Celalettin Çetin imzasını taşıyan "*Büyük Göç*" (22.09-02.10.1963)'tür. Yine 11 bölümden oluşan yazı dizisinde Almanya'daki Türklerle ilgili gelişmelere genişçe yer verilmiştir. Yine aynı yazı dizisi içerisinde "*Almanya'dan gelen mektuplara cevap*" adlı köşede gurbetçilerden gelen sorulara cevap verildiği görülmektedir. Bununla birlikte Vecihi Önal'ın "*Almanya'da Türk işçisi*" (07.03.1961, S:3) ve Esin Talu'nun "*Yurt Dışına Giden Türkler*" (10.05.1962, S:3) başlıklı değerlendirmeleri gazetede yer bulan önemli yazılar arasında gösterilebilir.

4. 2. Milliyet Gazetesinde Yer Alan Haber Kategorileri

Konu bağlamında inceleyeceğimiz ikinci gazete Türk basınının köşe taşlarından biri olan Milliyet gazetesidir. Milliyet gazetesi Akşam gazetesi kadar olmasa da, Türk işçi göçüne önem veren, yaptığı habercilikle Almanya'daki Türklerin sorunlarıyla yakından ilgilenen bir yayın politikası izlemiştir. Milliyet gazetesi, Almanya'daki Türk iş göçüne, 9 haber kategorisinde toplam 55 haber ayırmıştır. Milliyet'te kategorik olarak inceleyeceğimiz konu başlıkları aşağıdaki gibidir.

4. 2. 1. Türk İş Göçü (gücü) Anlaşması

Gazetede yer alan bu kategoride, 31 Ekim 1961'de imzalanan Türk İş Göçü (gücü) Anlaşmasının muhtevası, bu anlaşmanın Türk işçilerine getirileri, çalışma

şartlarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi ve yeni iş sevki gibi konular ele alınmıştır. Milliyet'te yer alan ve Almanya ile Türkiye arasında imzalanacak olan Türk İş Göçü Anlaşması'na dair ilk gelişme, anlaşmasının yakında hayata geçeceğine dair kısa bir haberden oluşmaktadır. *"Almanya'ya gidecek işçiler"* (13.06.1961, S.1) başlıklı haberde, Türkiye'den Almanya 'ya gönderilecek işçiler konusundaki görüşmelere Ankara'da başlanacağı duyurulmuştur. Gazetenin iki gün sonraki haberi, bir öncekin haberin teyidi ve takibi niteliğinde olup *"Almanya'ya gidecek işçilerle ilgili anlaşma hazırlandı"* (15.06.1961, S.3) başlığını taşımaktadır. Haberde iki ülke yetkilileri tarafından taslak olarak hazırlanan anlaşma metnindeki üç madde öne çıkartılmıştır. Bunlar sırasıyla 1- Almanya'nın işçiler için İstanbul'da bir büro açacağı, 2- İşçilerin Almanya'ya gitmeden önce İstanbul'da işverenlerle ön görüşme imzalayacakları, 3-İşçi seçimlerinin sadece İstanbul'da yapılacağıdır. Milliyet, konu ile ilgili gelişmeleri ileriki süreçte de şu başlıklarla ele almaya devam etmiştir:

- *"İşçi sevki yeni şekle bağlanıyor"* (22.10.1963, S.1),
- *"Almanya'ya gidecek işçilerle ilgili garanti anlaşması yapıldı"* (14.12.1961, S.3),
- *"Alman Federasyonu, Türk işçilerinin hakkını koruyacak"* (24.03.1962, S.1),

4. 2. 2. Asayiş ve Kaza Haberleri

Milliyet gazetesinde dikkat çeken ve yoğun şekilde yer alan haberlerin başında Almanya'da yaşayan Türklerle ilgili asayiş ve kaza haberleri gelmektedir. Bu haber kategorisinde, cinayet, uyuşturucu, kaçakçılık, trafik kazası, taciz ve gasp gibi konular yer almaktadır. Göçün bu ilk aşamalarında Türk işçilerinin Alman toplumuna uyum konusunda zorlandıkları ve bariz bir şekilde bu topluma yabancılaştıkları aşikârdır. Milliyet'te yer alan haberlere bakıldığında Türk işçilerinin asayiş konusunda iyi bir sınav veremedikleri görülmektedir. Gazetede yer verilen iki istatistik konunun ne kadar vahim olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. *"Almanya'daki Türkler suçta 3. geliyor"* (08.01.1963, S.3) başlıklı haberde, Türklerin, İtalyan ve Yunanlılardan sonra suç işleme sıralamasında 3.sırada yer aldıkları iddia edilmektedir. Gazetenin polis kaynaklarına dayandığı habere göre Türklerin sırasıyla kaçakçılık, kadınlara sarkıntılık ve kıskançlık, borç takıntıları, babalık görevlerini yerine getirmeme, evlenme vaadiyle kandırma, nafakadan kaçmak, kavg, dövüş, sarhoşluk ve hırsızlık suçlarını işlediklerine işaret edilmektedir. Gazetede yer alan bir diğer suç istatistiği ise Bavyera Eyaleti'nden. *"Bavyera'da en çok suç işleyenler Türkler"* (12.12.1963, S.3) isimli haberde, Bavyera Eyaleti Emniyet Hukuk Baş Müşaviri'ne dayandırılan bilgilere göre, eyalet sınırları dâhilinde en çok suça karışan kesimin Türkler olduğu ifade edilerek, bu durumun yetkililerce "hazin bir rekor" olarak telakki edildiği vurgulanmaktadır. Konu ile bağlantılı diğer haber başlıkları şu şekildedir:

- *"Bir Türk işçisi Almanya'dan çıkartıldı"* (24.10.1962: S.3),
- *"Nürnberg'teki maç yüzünden, bir Türk bir Alman'ı bıçakladı"* (10.12.1961: S.3),
- *"Almanya'da 5 Türk işçisi trafik kazalarında öldü"* (05.11.1962: S.1),
- *"Almanya'da afyon kaçıran iki Türk işçisi yakalandı"* (13.11.1962: S.7),
- *"Türk işçisini öldüren Alman yargılanıyor"* (10.08.1962: S.3),
- *"Ali Baba basıldı ve 40 haramileri yakalandı"* (25.03.1963: S.3),
- *"Almanya'da bir Türkü yanlışlıkla vurdular"* (27.11.1963: S.2).

4. 2. 3. Almanya'ya Giden İşçi Sayısı

Milliyet gazetesinde, Akşam gazetesinde de yer verildiği gibi Almanya'ya giden işçilerin sayısal durumları ilgili haberlerin yer aldığını görmekteyiz. Konu ile ilgili haberlere göz atıldığında ilk haberin *"Almanya'ya ilk kabile"* (26.02.1961, S.1) başlığıyla verildiğini görmekteyiz. Haberde, iş göçü anlaşması sonrasında ilk kafilenin otobüslerle Almanya'ya hareket ettiği belirtilmiştir. Haberde ayrıca, İşçi Bulma Kurumu müdürünün, işçilere ülkeyi en iyi şekilde temsil etme yönündeki nasihatleri de işlenmiştir. Konu ile ilgili diğer haberler şu şekildedir:

- *"Batı Almanya'ya 4 bin D.D.Y. işçisi gönderilecek"* (02. 04. 1961:S.1)
- *"Almanya 40 bin işçi daha istedi"* (19.01.1962:S.1),
- *"Almanya Türkiye'den yeniden işçi istiyor"* (22. 05. 1962:S.3),
- *"Almanya'da 200 Türk işçisi taş kıracak"* (31. 07. 1961:S.3),
- *"78 bin işçi Almanya'ya gitmek için müracaat etti"* (24.08.1962: S.7),
- *"20 bininci Türk işçisi Almanya'ya gitti"* (20.11.1963:S.1),

Fotoğraf-8. Almanya'ya Otobüsle çıkan İlk Türk Kafilesi
(Milliyet, 26.02.1961: S.1)

4. 2. 4. Türk İşçilerinin Kandırılması

Almanya'ya göç sürecinde, Türk işçilerinin maruz kaldığı en can yakıcı konuların başında “umut tacirleri” meselesi gelmektedir. İş göçü anlaşmasından önce illegal şekilde açılan bürolar vasıtası ile birçok kişinin kandırıldığı, mağdur edildiği ve umuda yolculukta umutlarının suya düşürüldüğü bilinen bir gerçektir. Milliyet gazetesi, yayınlarıyla bu konuda önemli bir duyarlılığın oluşturulmasına ve farkındalığın yaratılmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda 23. 02. 1961, tarihli nüshanın “*İşçi İhracatı*” başlıklı köşe yazısında konunun ele alındığını görmekteyiz. Yazıda, yıllardan beri iş bulma vaadiyle Almanya'ya binlerce maceraperesti sevk eden ve birçoğunun orada sefil olmalarına neden olan meçhul özel büroların faaliyetlerine son verildiği bilgisi yer almaktadır. Gazetede, Türk İş Gücü Anlaşmasının yapılmasından duyulan memnuniyet vurgulanarak, yapılan bu anlaşmayla Türk işçilerinin bu mağduriyetlerinin de ortadan kalktığına işaret edilmektedir. Milliyet'te bu tarz haberlere çokça rastlandığını üzülererek belirtmeliyiz. İşte bunlardan bazıları:

- “*Almanya'ya gitmek isteyen bazı işçiler aldatılıyor*” (20.07.1961: S2),
- “*İş aramak için Almanya'ya giden Türkler Güç durumda*” (16.12.1961: S.3),
- “*Almanya turist pasaportlu kişileri hudut dışı ediyor*” (02.11.1963: S.1),
- “*Avrupa'ya işçi gönderen altı büro sahibi savcılığa verildi*” (19.01. 1961:S.1).

4. 2. 5. Türk İşçilerinin Çalışma Şartları

Almanya'ya legal veya illegal olarak giden ilk Türkler, gerek Almanya'daki bazı uygulamalardan gerekse yabancısı oldukları bir coğrafyaya intibaktan kaynaklı bir dizi zorluklar çekmişlerdir. Türk işçilerinin maruz kaldıkları zorluk ve haksız uygulamaların başında, düşük maaş, sigortalarının ödenmemesi, grev yasağı, kalabalık aileye sahip olmak, dil bilmemek, ayrımcılık ve polis şiddeti gibi konular gelmektedir. Gazetenin bu konularla alakalı bir dizi haberi okuyucusuyla paylaşarak onları bilgilendirme yoluna gittiği görülmektedir. Bahsi geçen zorluklarla alakalı üç haber dikkat çekicidir. Bunlardan ilki “*23 çocuklu Türk İşçisi Almanya'da iş bulamıyor!*” (18.12.1963: S.3) başlıklı haberdur. Haberde, 23 çocuklu bir Türkün Alman Demir Yolları İşletmesi'nden iş istediği, fakat işletmenin bu Türk'e iş vermediği belirtilmektedir. Firmanın gerekçesinde iş verildiği takdirde çocuk zammı olarak ayda 3 bin lira para ödemesi gerekeceğinden, Türk işçisine iş verilmediği ve bu durumun gazetede alay ve şaşkınlık belirten ünlem (!) işareti ile eleştiri konusu yapıldığı görülmektedir. Bir diğer haber ise “*Almanya'dan dönen işçiler, 'haksızlığa uğradık' diyorlar*” (27.04.1962:S.3) şeklindedir. Yazıda T.K. isimli bir Türk işçisinin yaşadığı dram haberleştirilmiştir. Haberde greve katıldıkları için işten çıkartılan ve sınır dışı

edilen Türklerin çalıştıkları ortam 'temerküz' yani toplama kampına benzetilerek, zor şartlarda çalıştıkları ve Alman işverenlerin çalışma akdine sadık kalmayarak kendilerine haksızlık ettikleri bilgilerine yer verilmektedir. Konu ile ilgili son haber de ise, *"Alman işçi kurumu, 23 Türk işçisinin grevi ile ilgileniyor"* (01.10.1963, S.3) başlığı kullanılarak gelişmeler ele alınmıştır. Habere göre yine özlük hakları nedeniyle grev yapan Türk işçilerinin Alman kurumları tarafından takibe alındığı belirtilmektedir. Kötü muamele gördükleri iddia edilen Türk işçilerinin, domuz ahır denilen yerde barındırıldıkları, kötü ve farklı muameleye tabi tutulduklarından dolayı ilgili mercilere dava açtıklarına işaret edilmektedir. Bu tarihlerdeki bir diğer önemli ve mağduriyet teşkil eden ve moral bozan gelişme ise, bazı Türk işçilerinin 'komünizm' propagandası yaptıkları iddiasıdır. Bu iddiadan hareketle birçok Türk işini kaybetmiş ve Almanya tarafından sınır dışı edilmiştir. Olayın o dönemde İtalyan ve Türk işçileri arasındaki iş rekabetinden kaynaklandığı yetkililerce deklare edilmesine ve Türklerin suçsuz olduklarının bilinmesine rağmen, o günkü Alman basınının özellikle de Stern dergisinin bu konuda "kara propaganda" yapmak suretiyle yalan ve maksatlı haberlerle Türkleri zan altında bırakan yayınlara imza atması manidardır.

Bu yöndeki diğer haberlerin başlıkları aşağıdaki gibidir:

- *"Almanya'daki 500 Türk işçisi az alıyor"* (10. 02. 1961: S.1),
- *"Türk İşçisi Almanya'da ARANIYOR, FAKAT..."*:(16.02.1961: S.3),
- *"Almanya'daki İşçilerimiz"* (08.04.1963: S.2),
- *"5 Türk işçisi Almanya'dan hudut dışı edildi"* (22.03.1962: S.1),
- *"Almanya'daki Türk işçileri sigortalarla ihtilaf halinde"* (23.06.1962: S.3),
- *"Almanya'da 15 Türk işçisi işten çıkartıldı"* (17.04.1962: S.1),
- *"15 Türk işçinin Nikita Kruşçev'in resmini taşıdıkları yalanlandı"* (18.04.1962: S.5),
- *"Alman firması da Stern'in işçilerimizle ilgili haberini yalanladı"* (28.04.1962: S.3),
- *"Almanya'da aç kalan işçiler döndü"* (17.07.1962: S.7).

4.2.6.Türkiye'nin Türk İşçilerine Bakış Açısı

Gazetede, Türk yetkililerince işçilerin Almanya'daki çalışma şartları, izin dönüşlerinde karşılaştıkları zorluklar, ikamet meselesi, gümrük ve ulaşım gibi bazı konuların halledilmesine yönelik haberlerin yer aldığı görülmektedir. Milliyet gazetesindeki konu ilgili en dikkat çekici haber ise, Almanya seyahatinden kısa bir süre önce dönmüş olan dönemin Meclis Başkanı Fuad Sirmen'in Türk işçileri ile ilgili beyanlarıdır. *"Almanya'daki işçilerimiz az gıda alıp hastalanıyor"* (25.10.1963: S.7) başlığı kullanılarak verilen haberde,

Sirmen'in Köln'de yapmış olduğu incelemede, Türk işçilerinin diğer yabancı işçilere göre çok çabuk hastalandıklarını söylediği ve bunun başlıca nedeninin ise para harcamamak adına az gıda tüketiminden kaynaklandığı belirtilmiştir. Gazetede ki diğer başlıklar ise şunlardır:

- *"İşçiler Almanya'ya aktarmasız gidecek"* (17.02.1962: S.3),
- *"Almanya'daki işçilerimizin durumu inceleniyor"* (25.05.1962: S.2),
- *"Almanya'da Türk İşçilerinin İkamet Tahdidi Kalkıyor"* (07.03.1963: S.1),
- *"Gürsel ve İnönü Almanya'daki İşçilere mesaj gönderdiler"* (01.08.1963: S.1),
- *"Gümrükten eşya çekmek, işçiler için güç oluyor"* (08.08.1963: S.2)
- *"İşçilere 3 bin ucuz mekan"* (18.10.1963: S.1),

4.2.7. Türk işçilerinin Almanya'daki Sosyal ve Ekonomik Girişimcilikleri

Milliyet gazetesinin, Almanya'daki Türk işçilerinin sorunlarının yanı sıra sosyal hayata dönük faaliyetlerini de önemseydiğini görmekteyiz. İlgili haber kategorisinde gurbetçilerin dernekleşme faaliyetleri, spor etkinlikleri, tanışma toplantıları gibi başlıklar yer almaktadır. Milliyet'te ironi formatında verilen bir haber, Anadolu insanının memleketten kalma alışkanlıklarından kolayca vazgeçemediğini göstermektedir. *"Dolmuşa biiir.....Hadi kalkıyor"* (30.11.1963:S.3) şeklinde verilen haberde, Köln'de çalışan Türk işçilerinin Türkiye'deki 'dolmuş' uygulamasını Almanya'da da yapmak istedikleri; fakat Alman polisinin buna izin vermeyerek yasakladığı ifade edilmektedir. Diğer haber başlıkları ise aşağıdaki gibidir:

- *"Almanya'daki Türkler tanışma toplantısı yaptı"* (06.02.1962: S.3),
- *"Almanya'da Türk işçi dernekleri kuruluyor"* (01.02.1963: S.3)
- *"Frankfurt sokakları Türk işçileriyle doldu"* (25.09.1963: S.8),
- *"Almanya'daki işçilerimiz Frankfurt'ta Toplandılar"* (28.09.1963: S.1),

4.2.8. Almanların Türkiye'de Açtıkları Bürolar

Gazetenin, Almanlar tarafından açılan bürolarla ilgili iki adet habere yer vermek suretiyle kamuoyunu bilgilendirdiğini görmekteyiz. İki ülke arasında imzalanan anlaşmada yer alan büro kurma maddesine gönderme yapılarak, ilgili gelişme *"Almanlar işçi sevki için bir büro kuruyorlar"* (16.07.1961: S:5) başlığıyla duyurulmuştur. İşçi alımlarına dönük olarak, İstanbul'un Harbiye semtinde yeni bir büronun 1 hafta içerisinde açılacağı haber ise *"Almanya işçi sevki için yeni büro kuruluyor"* (28.03.1962: S.2) şeklinde haberleştirilmiştir.

4. 2. 9. Reklam ve Tanıtım

Diğer yandan Almanya'daki Türklerin özellikle de Almanca konusunda yaşadıkları zorlukları dikkate alınarak o dönemde bazı kitapların da neşredildiğini ve bunların gazetelerde reklamlarının yer aldığını görmekteyiz. Milliyet gazetesinde "*Almanya'ya gidiyorum*" (03.05.1963: S.1) ismiyle tanıtımı yapılan kitapta, Almanya'ya dair bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Yine bununla ilintili olarak Türk işçilerinin Almanca öğrenmesine yardım etmeyi amaçlayan Almanca kitaplarının da tanıtıldığını görmekteyiz. Bu reklam gazetede, "*Telaffuzlu Almanca Rehberi*" (10.10.1963: S.1) şeklinde yer almıştır.

4. 3. Cumhuriyet Gazetesindeki Haber Kategorileri

Araştırma kapsamında inceleyeceğimiz yayın organı Türk basın tarihinin kadim gazetelerinden biri olan ve halen yayın hayatını sürdüren Cumhuriyet gazetesidir. Hemen belirtmeliyiz ki, bu gazete diğer iki gazeteye göre hem nitelik hem niceliksel olarak daha az habere yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesinde 9 kategori altında toplam 21 haber yer almaktadır. Gazetede yer alan konu dâhilindeki kategorik başlıklar aşağıdaki gibidir.

4. 3. 1. Almanya'ya Giden İşçi Sayısı İle İlgili Haberler

Cumhuriyet de diğer iki gazete gibi, Türkiye'den Almanya'ya giden işçi sayılarına sayfalarında yer ayırmıştı. 4 haberin yer aldığı bu başlıktaki ilk haber 31 Ekim 1961'de imzalanan Türk İş Göçü Anlaşması'ndan önceki durumla ilgilidir. "*Batı Almanya ayda 300 Türk işçisi istiyor*" (25. 10. 1960, S: 4) başlığı ile verilen haberde Almanya'nın Türkiye'den her ay için 300 işçi istediği fakat özellikle pasaport gibi bazı formalite işler nedeniyle ayda ancak 140 kişinin bu ülkeye gidebildiği ifade edilerek uygulanan bürokrasiye tepkiler dile getirilmektedir. Diğer ilgili haberler şu şekildedir:

- "*500 çiftçi Almanya'ya gönderiliyor*" (12.06. 1961, S:1),
- "*7.900 talebe karşılık Batı Almanya'da çalışmak üzere 65.000 işçi müracaat etti*" (19.06. 1962, S:1),
- "*1963'de Almanya Türkiye'den on bin işçi daha alacak*" (05. 12. 1962).

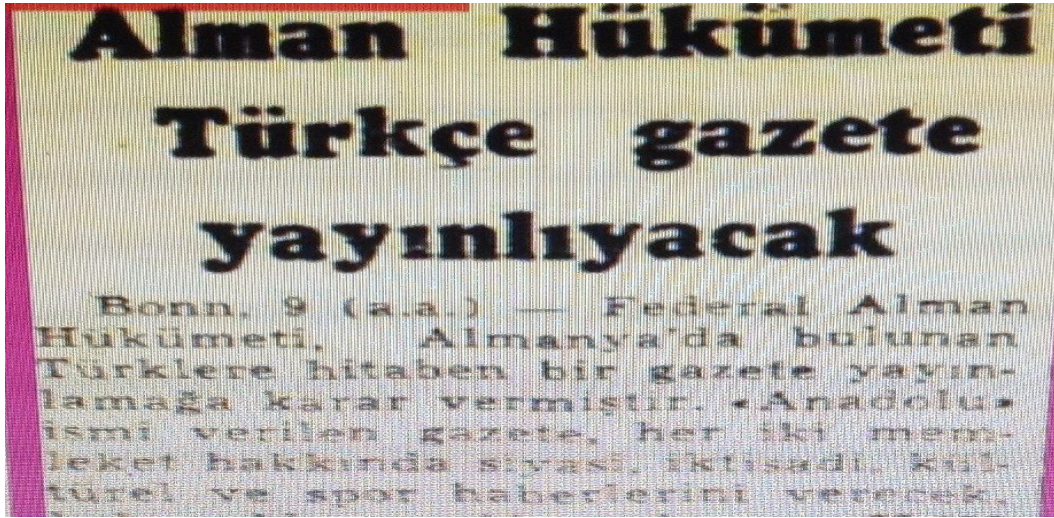
4. 3. 2. Kadınlarla İlgili Haberler

Cumhuriyet gazetesinde, diğer konularda olduğu gibi yurt dışına giden kadınlarla ilgili haberlere de yok denecek kadar az yer verildiği görülmektedir. Konu ile ilgili iki haberin yer aldığı gazetede, "*Almanya'da 4 Türk Hemşiresi*" (08.02.1963, S:1) başlıklı haber, daha önce Akşam gazetesinde gördüğümüz haberle aynılık teşkil etmektedir. Akşam gazetesinde bir yazı dizisinde işlenen "gurbetteki hemşireler" haberi Cumhuriyet gazetesinde imzasız verilerek Akşam

gazetesinden bire bir kopya olduğu anlaşılmaktadır. Bu da o dönemde Cumhuriyet'in Almanya'da henüz muhabirinin olmadığını ve gerekli haber açığını da rakip gazetelerden karşılama yönüne gittiğini göstermektedir. *"Almanya yeniden kadın işçi istiyor"* (18.08.1963, S:4) başlığı ile gazetede yer alan ikinci haberde ise, Alman Siemens firmasının personel müdürünün Türkiye temasları konu edinmiştir. Habere göre Alman yetkilinin, Türk kadınlarının çalışmaya az rağbet gösterdiğinden bahisle, sadece 1600 Türk kadınının Almanya'da çalıştığı ve kendilerinin 18-20 yaşları arasında yeni kadın işçilere ihtiyaç hissettiklerini söylemiştir.

4. 3. 3. Almanya'ya İşçi Sevkinin Faydaları, Zararları

Cumhuriyet gazetesinin ilgi duyduğu en önemli konulardan biri, Alman iş çevrelerinin ve Alman devletinin Türk işçilerine dönük politikalarıyla ilgili haberlerdir. Gazetenin bununla ilgili 3 adet habere yer verdiği görülmektedir. *"Almanya İşçi Sendikaları Federasyonu Türk İşçileri İçin Bildiri Yayınladı"* (02..12.1961: S.1) başlığıyla manşetten verilen haberin spotunda, Alman İşçi Federasyonu Başkanı Heinz Richter'in Almanya'da bulunan Türk işçilerine mümkün olan tüm yardımların yapılacağı açıklamalarına yer verilmiştir. Gazete "yardım sözü" ve "ilgi" temalarını öne çıkartarak verdiği haberin detaylarında, Almanya'da Türk işçisinin birçok bakımdan uğradığı müşkülâtı göz önünde tutan federasyonun Türk işçilerine yardımda kararlı oldukları ifade edilmiştir. *"Almanya'daki işçilerimizle ilgili rapor"* (08.05.1962: S.1) başlıklı haberin ise bir önceki haberin Türk yetkilileri tarafından bir "sağlaması" niteliğindedir. Almanya'da birçok iş kolunda çalışan on binlerce Türkün iş, sosyal, ekonomik, ve içtimai gibi konulardaki durumlarının yerinde tespit edilmesi için Almanya'ya gönderilen bir heyetin raporu gazetenin birinci sayfasından okuyucuya duyurulmuştur. Heyette bulunan Zonguldak Maden İş Sendikası Başkanı'nın eleştirilerinin ele alındığı haberde özetle, Almanya'daki önemli firmaların, imzalanan anlaşmalara aykırı uygulamalar icra ettikleri ve bu olumsuz durumun hükümet yetkililerince acilen düzeltilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Gazetede öne çıkan bir diğer başlık ise Alman hükümetinin Türk işçilerinin enformasyon ihtiyacını gidermeye dönük gelişmelerdir. *"Almanya hükümeti Türkçe gazete çıkaracak"* (10.05.1963: S.1) başlığı kullanılarak verilen haberde, Federal Almanya Basın-Yayın Dairesi tarafından "Anadolu" ismiyle bir gazetenin hayata geçirileceği duyurulmuştur. Bu gelişmeden övgü ile söz eden Cumhuriyet'in, çıkacak gazetenin "çift dilli" olacağı ve her iki memleketten de siyasal, sosyal, kültürel, spor v.b. gelişmelerin gurbetçilerle paylaşılacağı belirtilmiştir.

Fotoğraf-9. Alman Hükümetinin Türkler için çıkarmayı düşündüğü gazete ile ilgili haber (Cumhuriyet, 10.05.1963: S.1)

4. 3. 4. Türk İş Gücünün Alman Ekonomisine Katkısı

Almanya'ya giden Türk iş gücünün kısa zamanda Alman ekonomisine önemli katkı sağladığı gerek Alman iş çevreleri ve gerekse de Alman hükümet yetkilileri tarafından sürekli sitayişle bahsedilen bir konu olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin de bu konu ile ilgili olarak Erol Dallı'nın iki adet yazısına yer vererek konuya açıklık getirdiğini görmekteyiz. Dallı'nın "*Türk İşçisi Almanya'ya Yılda 104 Milyon Mark Bırakıyor*" (29.11.1962: S.1) başlıklı yazısında, devrik Menderes hükümetinin ekonomi politikalarının eleştirisinden oluşan bir arka plan sunulmaktadır. Haberde özetle, gurbetteki işçilerin yılda 104 Milyon marklık bir tasarruf sağladıklarından bahisle, bu paranın Merkez Bankası'nın uyguladığı düşük kur politikası nedeniyle ancak %2'sinin Türkiye'ye gelebildiği vurgulanmaktadır. Dolayısı ile çok ihtiyaç hissedilmesine rağmen Türkiye'ye gelmesi gereken bu paranın uygulanan yanlış politikalar nedeniyle Almanya'da kaldığı ve işçi tasarruflarının bir şekilde heba edildiği ifade edilmektedir. Yine Dallı'nın kaleme aldığı "*Almanya için bir Türk işçisi 23 Turiste bedel*" (02.12.1962: S.1) isimli haberde ise, Almanya'nın her halükarda Türk işçisinin varlığından kazançlı çıktığı iddia edilmektedir. Haberde, İşçilerimizin yanlış kur politikaları ve benzeri nedenlerden dolayı kazandıklarını Almanya'da harcamaları ve tasarruflarını yine burada değerlendirmiş olmaları Almanya için çift taraflı bir kazanç olarak değerlendirilmektedir. Dallı, kaba bir hesaplama, bir Türkün tek başına Almanya'da yaptığı bir harcamayı ancak 23 Turistin yapacağından hareketle Almanya'nın bu yolla yılda 466.860 turiste denk gelen Türk varlığından elbette memnun kaldığını söyleyerek Türk hükümetine eleştiriler yöneltmektedir.

4. 3. 5. Almanya'ya İşçi Sevkinin Faydaları, Zararları

Gazetenin ele aldığı bir diğer başlık, o dönemde yurt dışına gönderilen işçilerin Türkiye için ekonomik anlamdaki artı ve eksileridir. Tartışılan konu, özellikle gönderilen kalifiye işçilere Türk ekonomisinin o dönemde ihtiyaç hissettiği ve gelişmekte olan ekonomiye bunun negatif etki yaratacağıdır. Zira özellikle Alman iş çevrelerinin o dönemde Türkiye'den alanında uzmanlaşmış kalifiye işçileri istemesi bu tartışmanın da gündeme gelmesine etki etmiştir. Bu tartışmaya bir örnek olması açısından Nadir Nadi'nin kaleme aldığı *"Rakamlar üzerine düşünceler"* (17.01.1963: S:1) başlıklı köşe yazısı dikkate değerdir. Nadi yazısında, Türk hükümetlerinin uyguladığı yanlış istihdam ve maaş politikaları sonucunda azımsanmayacak kadar yetişmiş iş gücünün yurt dışına yöneldiğini iddia etmektedir. Bu durumun Türkiye'nin özellikle sağlık ve sanayi sektörünü çok olumsuz etkilediğini ifade eden Nadi, sağlık sektöründeki doktorların ve sanayi sektöründeki mühendislerin daha iyi yaşam koşulları nedeniyle Avrupa ülkelerini tercih ettiklerini vurgulamaktadır. Bunun neticesinde Türkiye'nin artan ihtiyaca rağmen eleman sıkıntısı çektiğinin altını çizen yazar, bir an önce bu hatadan dönülmesi gerektiğini kaydederek bir önceki hükümetin politikalarını eleştirmiştir. Gazete yer alan diğer konu ile ilgili yazılar ise şunlardır:

- *"Dış ülkelerde Türk iş gücü ve meseleleri"* (28.07. 1963: S. 1),
- *"Türkiye'nin temel dengesizliği:İşsizlik"* (25.12.1963: S.1).

4. 3. 6. Asayiş ve Cinayet Haberleri

Gazetede bu bölümle ilgili olarak 2 adet haberin yer aldığı görülmektedir. *"Almanya'da cinayet işleyip kaçan bir Türk aranıyor"* (15.05.1963: S.1) başlıklı haberde Türk vatandaşı C.I adlı şahsın, parasını almak uğruna yaşlı bir Alman kadını öldürerek kayıplara karıştığı iddia edilmektedir. *"Waiblingen canavarı"* olarak nitelendirilen katil zanlısının İzmir ve Kayseri'de görüldüğü belirtilerek işlenen cinayetin kabul edilemez olduğu ifade edilmiş ve bu cinayet haberde telin edilmiştir. Bir diğer haber ise, kanunlara karşı geldiğinden Alman hükümeti tarafından sınır dışı edilen bir Türkün, Almanya'nın Badgodesberg şehrinde ağır yaralı olarak bulunması *"Yurt dışına çıkarılan bir Türk ağır yaralandı"* (18.07.1963) başlığı ile haberleştirilmiştir.

4. 3. 7. Almanya'daki Türklerin Çalışma Şartları

Cumhuriyet gazetesinde, yurt dışına gurbetçilerin çalışma şartları ile ilgili 1 adet haberin yer aldığını görmekteyiz. Detaylarını daha önce verdiğimiz Türklerin Almanya'da komünizm propagandası yaptıkları ile ilgili iddialar Cumhuriyet gazetesinde de konu edinmiştir. *"Cumhuriyet de yer verilen bu yöndeki ilk gelişme Almanya'daki işçilerimiz arasında Komünizm propagandası yapıyor"*

(20.12.1963: S.1) haberidir. Gazeteye göre, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda gündem dışı söz alan bir üyenin, Almanya'daki Türk işçilerinin arasında Komünizm propagandası yapan ajanların varlığından söz etmesi üzerine, Başbakan yardımcısı Turan Feyzioğlu'nun ilgili iddianın doğruluğunu teyit ettiği ve gereken önlemlerin en kısa zamanda alınacağını söylediği kaydedilmiştir. Burada belirtilmesi gereken durum, Milliyet gazetesinde böyle bir olayın yaşanmışlığı reddedilirken, Cumhuriyet'te ise tam tersi olarak, olayın vuku bulduğu en yetkili kişi kaynak gösterilerek kabul edilmektedir.

4. 3. 8. Türk işçilerinin Almanya'daki sosyal ve ekonomik girişimcilikleri

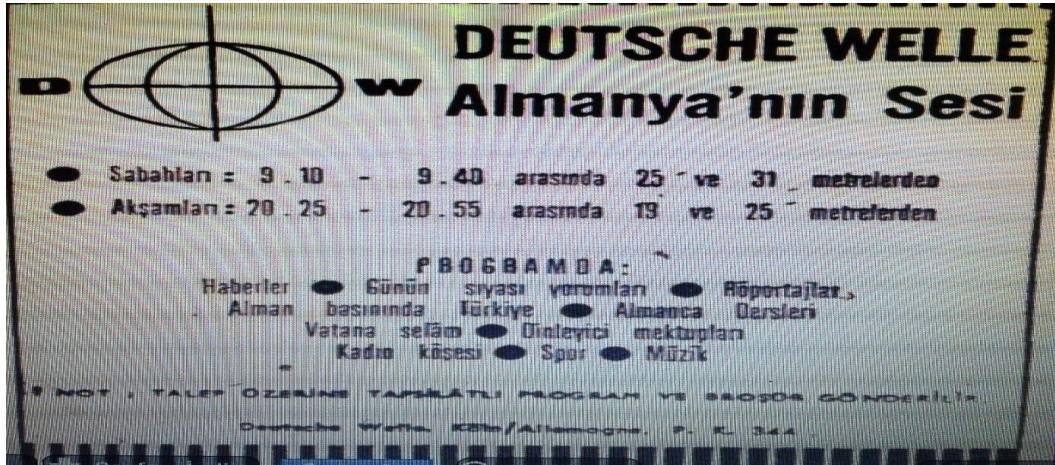
Gazetede Türk işçilerinin Almanya'daki sosyal ve ekonomik alandaki faaliyet ve girişimciliklerine dair bir adet habere yer verildiğini görmekteyiz. "*Almanya Türk öğrencileri birliği derneği kuruldu*" (30.05.1961: S.1) başlıklı haberde, Almanya'nın muhtelif şehirlerinde bulunan yaklaşık 2.000 Türk öğrencinin oluşturduğu 16 Türk öğrenci derneğinin, Türk öğrencilerini temsil etmek ve menfaatlerini korumak amacıyla "Almanya Türk Öğrencileri Dernekleri Birliği" adı altında birleştikleri duyurulmaktadır.

Fotoğraf-10.Almanya'daki Türk işçileri arasında Komünizm propagandası (Cumhuriyet)

4. 3. 9. Reklam ve Tanıtım

Gazetede hayata dair gelişmeler okuyucuya yansıtılırken diğer yandan da gurbetçilere yönelik ürün ve hizmetlerden oluşan reklamların da yer aldığını görmekteyiz. Bunlardan en çarpıcı olanı Alman yayın kuruluşu DeutscheWelle'nin ilgili reklamıdır. Reklam tanıtımında program akışı ve içeriklerinin yanı sıra hangi frekanslardan takip edilebileceği de belirtilmiştir.

Fotoğraf-11. DeutscheWelle'nin Gazete Reklamı (Cumhuriyet)

Gazetede yine Türk girişimciler tarafından Hamburg'ta hayata geçirilen bir lokantanın Türk müşterileri çekmek adına verdikleri reklam dikkati çekmektedir. Bu da Almanya'daki Türklerin iş hayatının hemen hemen her alanında varlık göstermeye başladıklarının ilk belirtilerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Fotoğraf-12. Almanya'daki Türk girişimcilerinin müessese reklamları (Cumhuriyet)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk tarihinde göç meselesi önemli bir sosyolojik vakıa olarak alışlagelmiş bir durumdur. İlk çağlardan itibaren başlayan bu süreç günümüze kadar da devam etmiştir. Türklerin hayatında göç kanıksanmış bir durum olup, Orta Asya'dan Akdeniz'e oradan da Avrupa'ya sürekli bir yer değiştirme şeklinde cereyan etmiştir. Öyle ki; Çin ve Hindistan'dan sonra Türkiye, yirminci yüzyılda üçüncü büyük göç veren ülke konumunda olmuştur. Türk tarihindeki en büyük göçlerden birisi de 1960'larda Avrupa'ya olan göçtür. İkinci Dünya Savaşı'ndan

sonra adeta bir enkaz yığınınına dönüşen Avrupa ülkeleri, yeniden toparlanmak adına önemli miktarda yabancı işçiye gereksinim hissetmişlerdir. Bu ülkelerin başında da, iki dünya savaşına katılması neticesinde sosyal ve ekonomik hayatı çöken Almanya gelmektedir. Almanya, savaş sonrası yaralarını sarmak ve kalkınma hamlesini gerçekleştirmek için tahmin edilenden çok daha fazla yabancı işçiye gereksinim duymuştur. Türkiye ise o dönemde savaşa katılmamasına rağmen bir türlü sanayi atılımını yapamamış ve gereken ekonomik kalkınmayı hayata geçirememiştir. Dünyanın henüz savaşların şokundan kurtulamamasından kaynaklı ekonomik durgunluk, ister istemez Türkiye'yi de etkilemiştir. Bununla birlikte 1945'lerde tek parti yönetiminden demokrasiye geçişi temsil eden çok partili hayatın, 1960 darbesiyle kesintiye uğraması Türkiye'de siyasal hayatla birlikte ekonomik hayatı da riske sokmuştur. Bu şartlar altında Almanya kendi ekonomisini düzlüğe çıkarmak, Türkiye ise artan döviz ihtiyacını karşılamak ve mevcut işsizliğin önüne geçebilmek için, iki ülke arasında 31 Ekim 1961'de Türk İş Gücü anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma öncesi Avrupa'ya ve özellikle de Almanya'ya küçük çapta işçi gidişleri olmuşsa da, 1961'den sonra bu süreç resmi bir form kazanarak daha kitlesel ve organize şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Türklerin Almanya'ya ilk gidişleri kalıcı olmaktan ziyade geçici ve kısa süreli olarak düşünülmüştür. Fakat ileriki yıllarda şartların değişmesi ile birlikte bu göçler kalıcı olmaya başlamıştır. 1960'lı yıllarda başlayan ve aile birleşimleriyle günümüzde de kısmen devam eden bu göç süreci neticesinde Türkler, yaklaşık üç milyon nüfusuyla bugün Almanya'daki en büyük yabancı azınlık durumuna gelmişlerdir. 1960'larda umuda yolculuk olarak başlayan göç süreci, gurbetçiler açısından bir dizi sıkıntı ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Başta yabancısı oldukları bir coğrafyada dilini ve kültürünü bilmedikleri insanlarla yaşamının zorluğu ve neticesindeki yabancılaşma meselesi, Türklerin en önemli sorunları arasında yer almıştır. Diğer yandan dönemin Türk hükümetlerince gurbetçilerin farkına varılamaması ve görmezden gelinmesi ise en yakıcı sorun olmuştur. Bu son cümleden hareketle biz bu çalışmada, Almanya'ya giden ilk Türk işçi göçünün Türk medyasındaki iz düşümünü araştırmaya çalıştık. Bu bağlamda, göçün ilk dönemini oluşturan 1960-1963 yılları arasındaki göç süreci ve bunların medyaya yansımaları Akşam, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri üzerinden incelenmiştir. Araştırmanın amacı, o dönemdeki Türk medyasının işçi göçünü ne derece önemseyip önemsemediği, hangi argümanları veya konu başlıklarını öne çıkardığı, bir farkındalık oluşturup oluşturmadığını öğrenmeye yöneliktir. Çalışma neticesinde, bu üç gazetede 16 haber kategorisinden oluşan toplam 140 haberin yer aldığı görülmüştür. Bahsi geçen gazetelerde haber kategorileri içerisinde öne çıkan en önemli beş kategoriyi sırasıyla, Almanya'ya giden işçi sayısı (19 adet haber), Türk hükümetinin Türk işçilerine yönelik politikaları (18 adet haber), Almanya'daki Türklerin çalışma şartları (17 adet haber), Kaza ve asayiş haberleri (15 adet haber), kadın işçiler ile (11 adet haber) Türk işçilerinin sosyal ve ekonomik girişimcilikleri (11 adet haber) oluşturmaktadır.

Gazetelerin özelinden bakıldığında ise en ilgili gazetenin Akşam gazetesi olduğunu görmekteyiz. Bir başka ifade ile incelediğimiz gazeteler arasında göçün başından itibaren en kapsamlı haberleri kamuoyuna duyuran ve gurbetçiler ile yakından ilgilenen yayın organı Akşam'dır. Gazete, haber içerikleri ve haberi destekleyen fotoğraf görselleriyle diğer gazetelere göre bir adım daha öndedir. Zira Akşam, ilk göçten itibaren Almanya'ya muhabir göndermek suretiyle göçmenlerle ilgili gelişmeleri yakından takip etmiştir. Akşam gazetesinin, Türklerin göç sürecinde yaşadıkları her ayrıntıyı geniş bir haber yelpazesi içinde farklı konu başlıkları adı altında sayfalarına yansıttığını görmekteyiz. Akşam gazetesinde konuyla alakalı 11 kategoriden oluşan toplam 63 haber yer almıştır. Önem sırasına göre gazetede yer alan beş haber kategorisi şu şekildedir. Türk hükümetinin işçilere yönelik politikaları (10 adet haber) ve Türklerle ilgili röportaj ve bilgilendirme yazıları (10 adet haber) ilk iki sırada yer almıştır. Kadın işçi haberleri (9 adet haber) üçüncü sırada, Almanya tarafından istenen işçi nitelikleri (8 adet haber) dördüncü ve Almanya'ya giden işçi sayısı (6 adet haber) ise beşinci sırada yer almıştır. Milliyet gazetesi Akşam gazetesi gibi Türk işçi göçüne önem veren, yaptığı habercilikle Almanya'daki Türklerin sorunlarıyla yakından ilgilenen bir yayın politikası izlemiştir. Milliyet gazetesi, haber sayısı olarak Akşam gazetesinden sonra 57 haberle ikinci, haber kategorisi bağlamında ise Cumhuriyet gazetesi ile birlikte, 9 kategori ile ikinci sırayı paylaşmaktadır. Konu bağlamında Milliyet gazetesinde öne çıkan ilk beş haber kategorisi arasında, Türk işçilerinin çalışma şartları (12 adet haber) ile ilgili kategorinin ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Asayiş ve kaza haberleri (10 adet haber) ikinci sırada yer alırken, Almanya'ya giden işçi sayısı (7 adet haber), Türkiye'nin Türk işçilerine bakış açısı (7 adet haber), Türk işçilerinin Almanya'daki sosyal ve ekonomik girişimcilikleri (7 adet haber) ile ilgili kategorileri ise üçüncü sırada yer almıştır. 1960'lı yıllarda Türk basın alanında yer alan ve ilk Türk gazetelerinden biri olması nedeniyle önemli bir misyonu olan yayın organlarından biri de Cumhuriyet Gazetesidir. Bu anlamda konumuz kapsamında incelediğimiz üçüncü gazete Cumhuriyet'tir. Fakat belirtmeliyiz ki, Cumhuriyet gazetesi incelediğimiz kadarıyla o günlerde farklı konularla ilgilendiğinden Türkiye açısından önemli bir sosyal vakıa olan göç olgusunu pek de dikkate almadığı görülmüştür. Cumhuriyet gazetesi misyon olarak 1960'lı yıllarda kendisini daha çok taraftarlığını yaptığı ve bir bakıma varlık sebebi olarak gördüğü Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ne hasretmiştir. Zira müzmin bir Demokrat Parti (DP) karşıtı olan Cumhuriyet, yayınlarıyla bir yandan CHP'yi tekrar iktidara taşımanın propagandasını yaparken, diğer yandan 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen anti-demokratik darbeyi meşrulaştırmak için o dönemde önemli bir görev üstlenmiştir. Dolayısı ile aynı dönemde gerçekleşen göç olayına iç politikadaki bu öncelikten dolayı fazla eğildiği söylenemez. Bakıldığında Cumhuriyet gazetesinde, işçi sayıları ili ilgi haberler ile (4 adet haber) Almanya'ya işçi sevkinin faydaları, zararları (4 adet haber) başlıklı kategoriler ilk iki sırada yer almıştır. Almanya'nın Türk işçilerine yönelik politikaları (3 adet

haber) ve kadınlarla ilgili haberler (3 adet haber) üç ve dördüncü sırada, Türk iş gücünün Alman ekonomisine katkısı (2 adet haber) ise beşinci sırada yer almıştır. Sonuç olarak, araştırma kapsamında incelediğimiz üç Türk gazetesinden Akşam ve Milliyet'in hem kategori hem de sayısal olarak ele aldıkları haberlerle en azından o dönem için Türk iş göçünü önemsediklerini ve sorumlu yayın anlayışı doğrultusunda kamuoyunu bilgilendirdiklerini söyleyebiliriz. Cumhuriyet gazetesinin ise iç politikadaki önceliğinden dolayı göç sürecini ikinci plânda gördüğü veya çok da önemsemediğini haber sayısına ve ilgili içeriğe bakarak söylemek mümkündür. Diğer yandan gazetelerin göç sürecine yeterince ilgili göster(e)memeleri o yılların kendine has özellikleriyle de bağlantılıdır. O dönemin siyasi atmosferi, teknolojik bağlamdaki gerilik ve özellikle de ülkenin genel ekonomik durumu bahsi geçen özellikler arasında sayılabilir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat N (2006) Bitmeyen Göç-Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Abadan-Unat N (2007) Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950'li Yıllardan 2000'li Yıllara, Kökler ve Yollar, içinde, Ayhan Kaya Bahar Şahin (der), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Başak Z Z (1977) Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri: Türkiye 1960-1970, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Berelson B (1971) Content Analysis in Communications Research, New York: Hafner Publishing

Bilgin N (2006) Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar, Siyasal Kitapevi, Ankara.

Canatan K (1990) Göçmenlerin Kimlik Arayışı, Endülüs Yayınları, İstanbul.

Canatan K (1995) Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, İnsan Yayınları, İstanbul.

Canver O C (2008) Otuzbeş Yıllık Göç ve Bürokrasi Tanıklıklarım, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Castles S ve Miller M J (2008) Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslar arası Göç Hareketleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Castles S (2011) Göç uzmanları "Göçmenler için ne dediler?, Göçtürkler Almanya'da 50 Yıl, 50 Jahre In Deutschland, Latif Çelik (ed), Tarih ve Entegrasyon Araştırmaları Enstitüsü, Würzburg, Almanya.

Çelik L (2011) Göçtürkler Almanya'da 50 Yıl, 50 Jahre In Deutschland, Kültür, Tarih ve Entegrasyon Araştırmaları Enstitüsü, Latif Çelik (ed), Würzburg, Almanya.

Demir Ö ve Acar M (2002) Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara.

- Faist T (2003) Sınırları Aşmak Devletaşırı Alan Konsepti , Devletaşırı Alan-Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür, Thomas Faist (ed), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Gelekçi C ve Köse A (2009) Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa- Belçika'daki Türkler, Phoneix Yayınevi, Ankara.
- Kaya A ve Kentel F (2005) Euro-Türkler, Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kul İ (2007) Misafirlik Bitince, Avrupa Zaman Kitap, Offenbach am Main, Almanya.
- Ozankya Ö (1984) Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Savaş Yayınları, Ankara.
- Perşembe E (2005) Almanya'da Türk Kimliği- Din ve Entegrasyon, Araştırma Yayınları, İstanbul.
- Richter M ve Yağlı C (2005) Dinlemeye Değer, Geldiler ve Kaldılar-Almanya Türklerinin Yaşam Öyküleri, Michael Richter (ed) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sevimli İ (2000) Kimliksiz Cemaatler- Konumları, Sorunları ve Gelenekleriyle Avrupa'daki Anadolu Kökenliler, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Şahin B (2007) Almanya'ya İş Göçünün İhmal Edilen Boyutu: Birinci Nesil Türkiyeli İşçiler ve Yaşlılık Yoksulluğu, Kökler ve Yollar, Ayhan Kaya ve Bahar Şahin (der), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Şen F, Ulusoy Y ve Öz G (1999) Avrupa Türkleri, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Şen F (2007) Euro-Türkler, Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceği, Günizi Yayıncılık, İstanbul.
- Taş M (1999) Avrupa'da Irkçılık, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Yalçın C (2004) Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Zaptçioğlu D (2005) Öncüller Nesli, Geldiler ve Kaldılar- Almanya Türklerinin Yaşam Öyküleri, Michael Richter (ed), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.